

Republika e Kosovës
Republika Kosova – Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

*Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit
Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacije
Ministry of Education, Science, Technology and Innovation*

► Modul Obuke za Opštinske Direkcije za Obrazovanje

Uloga opštinskih direkcija za obrazovanje u podršci školama za obezbeđenje kvaliteta, zaštitu dece i eliminisanje prepreka za pristup obrazovanju

► **Modul Obuke za Opštinske Direkcije za Obrazovanje**

Uloga opštinskih direkcija za obrazovanje u podršci školama za obezbeđenje kvaliteta, zaštitu dece i eliminisanje prepreka za pristup obrazovanju

Modul obuke za opštinske direkcije za obrazovanje (ODO):

Uloga opštinskih direkcija za obrazovanje u podršci školama u obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti dece i uklanjanju prepreka za pristup obrazovanju

---

Autori:

Selim Mehmeti

Informacije

Ovaj modul za obuku za opštinske direkcije za obrazovanje pripremljen je da služi kao materijal za obuku za koordinate kvaliteta u ODO i TSRNN na opštinskom nivou, kako bi se povećao njihov kapacitet da ispune svoju ulogu kao podrška školama u obezbeđivanju kvaliteta, identifikovanjem i uklanjanjem prepreka za obrazovanje, zaštitu dece, sprečavanje nasilja, napuštanje škole i neupisivanje.

Glavne teme ovog modula povezane sa problemom dečijeg rada, zaštite dece i obezbeđivanja kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju, rešavanje iz perspektive uloge opštinskih direkcija za obrazovanje, odnose se na modul obuke pripremljen za inspektore obrazovanja, takođe dizajniran uz podršku MOR-a.

Modul za obuku ubuduće mogu da koriste Jedinica za ljudska prava u Ministarstvu obrazovanja i koordinator za kvalitet u MONTI-u za organizovanje drugih obuka sa ODO-om na ovu temu. Međutim, modul može služiti opštinskim direkcijama za obrazovanje za dodatne informacije o njihovom radu.

Priznanje i posebna zahvalnost Linditi Boshtrakaj iz MPR-a i Meriti Bajraktari-Jonuzi iz MONTI-a, koje su dale dragoceni doprinos u svim fazama pripreme ovog materijala. Takođe se zahvaljujemo Osman Beka, vd koordinatoru kvaliteta u MONT-u i svim ODO-vima na saradnji na organizovanju obuke sa koordinatorima za kvalitet i opštinskim TSRNN-om.

► IZRAZI ZAHVALNOSTI

Ova inicijativa deo je projekta „Mere, podizanje svesti i uključivanje politike radi ubrzanja postupaka protiv dečijeg rada i prisilnog rada (MPA 16)“ kao podrška Ciljevima održivog razvoja (SDG) Cilj 8.7. Sredstva je obezbedio Američki Departman rada prema sporazumu o saradnji sa brojem IL - 30147 - 16 - 75 - K - 11. 100% svih troškova projekta finansira se iz federalnih fondova, u iznosu od 22,4 miliona USD, od čega je 162.000 \$ dodeljeno za aktivnosti na Kosovu.

► NAPOMENA:

Ovaj materijal ne odražava nužno stavove ili politike Departmana za rad Sjedinjenih Država, niti pominjanje trgovačkih imena, komercijalnih proizvoda ili organizacija podrazumeva odobrenje Vlade Sjedinjenih Država.

► Sadržaj

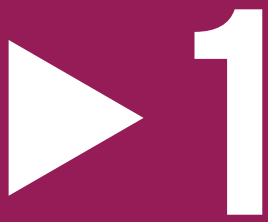
► Skraćenice	8
► I deo: Uvod	9
1.1. Kontekst pripreme modula za obuku za opštinske direkcije za obrazovanje	10
1.2. Potrebe za ovim modulom obuke za opštinske direkcije za obrazovanje	11
1.3. Svrha modula za obuku	12
1.4. Šta sadrži modul obuke za opštinske direkcije za obrazovanje?	13
► Deo II: Radionica sa inspektorima obrazovanja	15
2.1. Dnevni red radionice	16
Tema 1: Problem dečijeg rada: veza između napuštanja škole i kvaliteta obrazovanja	18
Tema 2: Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu	19
Tema 3: Pravni okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO-ova	20
Tema 4: Uloga ODO-ova u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece / učenika učenju i zaštita dece	21
Tema 5: Praćenje i procena, podrška i izveštavanje TSRNN-a	22
► Deo III: Dodatni materijali i uputstva	25
3.1. Problem dečijeg rada: veza između napuštanja škole i kvaliteta obrazovanja	26
3.2. Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu	28
3.3. Pravni okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO	32
3.4. Uloga ODO u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup deci / učenicima učenju i zaštiti dece	38
3.5. Praćenje i procena, podrška i izveštavanje TSRNN-u	44
► Deo IV: Dodatak	49
Dodatak 1: Uloga obrazovnih institucija u adresiranju problema dečijeg rada- Rezime izveštaja o obavezama obrazovnih institucija za sprovođenje Administrativnog uputstva VRK 05/2013 o sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu	50
Dodatak 2: Deo iz sažetog izveštaja o nalazima praćenja i mentorstva ODO-a i škola, u vezi sa funkcionisanjem TSRNN-a	52
Dodatak 3: Okvir kriterijuma za kvalitet školskog učinka	55
Dodatak 4: Kontrolna lista za školske dokaze u vezi sa merama za sprečavanje i odgovor protiv napuštanja i neupisivanja	56
Dodatak 5: Obrazac sa listom pitanja prema pokazateljima za prevenciju i reagovanje na napuštanje škole i neupisivanje	58
Dodatak 6: Reference korišćene za razvoj modula	60

► Skraćenice

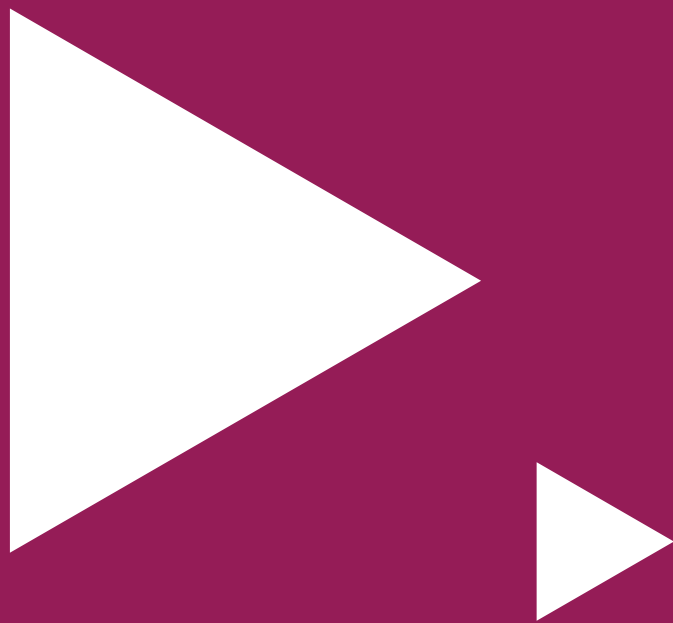
- EU Evropska unija
- ODO Opštinska direkcija za obrazovanje
- UDLJP Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- ECMI Evropski centar za manjinska pitanja
- TSRNN Tim za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje
- GIZ Nemačka korporacija za međunarodnu saradnju
- IO Inspekcija za obrazovanje
- ILO Međunarodna organizacija rada
- PIK Pedagoški institut Kosova
- KPD Konvencija o pravima deteta
- OCK Obrazovni centar Kosova
- SU Savez učenika
- KOK Koordinator za obezbeđivanje kvaliteta
- MONTI Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija
- OECD Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
- NVO Nevladine organizacije
- PSRNN Platforma za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje
- SPOK Strateški plan obrazovanja na Kosovu
- CPM Centar porodične medicine
- CSR Centar za socijalni rad
- SIA Sektor inspekcije za obrazovanje
- SUIO Sistem upravljanja informacijama o obrazovanju
- SRU Sistem ranog upozorenja
- AU Administrativno uputstvo
- UNICEF Dečji fond Ujedinjenih nacija
- ESPE Eksterna evaluacija školskog rada

Uvod

1.1. Kontekst pripreme modula obuke za opštinske direkcije za obrazovanje

Tokom poslednje decenije obrazovanja na Kosovu povećana je koncentracija obrazovnih institucija u stvaranju jednakih uslova i mogućnosti u obrazovanju za sve. Ovome je prethodilo Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONT) kroz razvoj obrazovnih politika i stvaranje odgovarajućih mehanizama, zasnovanih na glavnim odgovornostima za promociju nediskriminatorskog obrazovnog sistema, bezbednosti i blagostanja svakog učenika, zaštitu ranjivih grupa u sistemu obrazovanja i osposobljavanje, kao i unapređenje mera zaštite dece. Za ovo poslednje, kako bi se unapredile mere zaštite dece, potrebno je uključiti mere za sprečavanje napuštanja škole i neupisivanja u škole, MONTI je razvio obrazovne politike koje definišu uloge i odgovornosti obrazovnih institucija na centralnom, opštinskom i školskom nivou, način rada na rešavanju slučajeva napuštanja škole i neupisivanja. U skladu sa ovim, MONTI je primenio nekoliko mera koje podržavaju sprovođenje politika u ovoj oblasti, kao što su:

- *Razvoj politika za sprečavanje i rešavanje nasilja u školama;*
- *Izradu didaktičkih priručnika za sprečavanje nasilja i negativnih pojava u školama;*
- *Adaptacija i validacija didaktičkih materijala Međunarodne organizacije rada u vezi sa sprečavanjem učešća dece u opasnim poslovima;*
- *Podrška obrazovnim institucijama u uspostavljanju timova za napuštanje i neupisivanje u preduniverzitetsko obrazovanje (TSRNN), od centralnog do školskog nivoa;*
- *Izrada priručnika za škole i opštine kao podršku TSRNN-u;*
- *Razvoj modula sistema ranog upozorenja (SRU) napuštanja u SUJO-u;*
- *Uključivanje posebnih mera i aktivnosti za sprečavanje napuštanja škole u strateškim planovima za MONTI koji se odnose na preduniverzitetsko obrazovanje (poput SPOK, Strategija za integraciju zajednica Roma, Aškaliya*

i Egipćana na Kosovu, Strategija za reintegraciju repatriranih lica, itd.)

- *Realizacija projekata uz podršku partnera koji podržavaju obrazovanje na Kosovu, kao što su UNICEF, ECMI, KEC, GIZ, za sprečavanje i odgovor na napuštanje škole, itd.;*
- *Akcioni plan za 2021. godinu sa ciljevima, merama/aktivnostima i relevantnim pokazateljima za sprečavanje napuštanja škole i neupisivanja;*
- *Tradicionalna organizacija nedelje protiv napuštanja škole, sa motom „**Jednake mogućnosti u obrazovanju za sve**“; itd..*

S druge strane, na osnovu dokumenta Strategija obezbeđivanja kvaliteta za preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu 2016-2020, MONT je razvio dokumente za obezbeđivanje kvaliteta, odredio je osnovna očekivanja za svaku školu u Republici Kosovo i uspostavio sistem procene učinka škola. Sprovođenje ovih obrazovnih politika usko je povezano sa ulogom i odgovornostima MONTI-a, opština / ODO-ova, Inspektorata obrazovanja i obrazovnih institucija / škola.

Mere za zaštitu dece, sprečavanje nasilja kao i za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje (zajedno sa funkcionisanjem mehanizma TSRNN), takođe su integrisane u obrazovne politike povezane sa obezbeđivanjem kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu.

Treba napomenuti da je uspostavljanjem mehanizma TSRNN-a na centralnom, opštinskom i školskom nivou postignut napredak u njihovom radu i istovremeno su identifikovani izazovi i potrebe kojima se treba pozabaviti kroz proces institucionalnog praćenja za sprovođenje Platforme za sprečavanje i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja (PSRNN). Kroz pravilno funkcionisanje PSRNN-a može se sagledati opšta perspektiva zaštite dece u školskom kontekstu, jer su prepreke za pohađanje nastave, pristup dece/ učenika učenju različitih dimenzija.

Radi rešavanja izazova i potreba koje nastaju tokom procesa sprovođenja mera za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole i neupisivanje, TSRNN je na centralnom nivou razvio dinamičan plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja za 2021. godinu. Cilj br. 1 ovog plana odnosi se na

Jačanje mehanizama za praćenje, mentorstvo i nadzor nad sprovođenjem platforme za sprečavanje i reagovanje na napuštanje. U okviru ovog cilja, pored radionica sa inspektorima za obrazovanje, predviđene su i radionice i sesije obuke sa ODO-ovima. Da bi radionice i obuke sa ODO-ovima rešile potrebe organizovanja njihovog rada u ovoj oblasti, pokrenut je ovaj modul obuke, koji je pripremljen uz podršku Projekta ILO MAP '16.¹.

Modul za obuku i radionica sa ODO-ovima pripremljeni su u bliskim konsultacijama sa Jedinicom za ljudska prava pri MONTI-u i koordinatorom kvaliteta u MONTI-u. Priprema modula za obuku obuhvatala je analizu politika, dokumenata i smernica vezanih za (i) dečji rad i definisanje uloge obrazovnih institucija u sprečavanju i eliminisanju dečijeg rada; (ii) zaštita dece, sprečavanje nasilja u preduniverzitetskim obrazovnim institucijama, mere za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje; (iii) obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju; (iv) uloga ODO-ova u upravljanju obrazovanjem na opštinskom nivou i u podršci školama u ispunjavanju njihovih očekivanja, itd.

Na osnovu toga, u početku je razvijen koncept modula za obuku, dnevni red jednodnevne radionice sa ODO-vima, zatim u modulu za obuku prikazani su sadržaji prema utvrđenim temama.

Verujući da ovaj modul obuke i jednodnevna radionica sa ODO-ovima zadovoljavaju potrebe koordinatora kvaliteta u ODO-u i TSRNN-u na opštinskom nivou, ohrabrujemo koordinate kvaliteta u ODO-u i TSRNN-u da dobiju ovaj modul obuke, dokumente koji se odnose na obezbeđivanje kvaliteta školskog rada, dokumenti koji se odnose na zaštitu dece i rad TSRNN-a, i u duhu dobre prakse da započnu aktivno i u punoj koordinaciji između sebe ispunjavajući svoju ulogu u obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti deteta i uklanjanju prepreka za pristup obrazovanju, kao i podrška školama na opštinskom nivou u ovim oblastima.

1.2. Potreba za modulom za obuku za ODO-ove o obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti dece i uklanjanju prepreka za pristup obrazovanju

Kao rezultat procesa razvijenih u vezi sa obezbeđivanjem kvaliteta u preduniverzitetskim obrazovnim institucijama i radom koordinatora kvaliteta na opštinskom i školskom nivou, rad TSRNN-a i sistema ranog upozorenja za napuštanje - u okviru sistema za upravljanje informacijama o obrazovanju, su povećali potrebu za institucionalnim i stalnim praćenjem, mentorstvom i nadzorom škola i TSRNN-a u vezi sa pristupom zaštiti dece i uklanjanjem barijera u pristupu obrazovanju. Sada je na snazi Zakon o zaštiti dece koji obavezuje na institucionalne mere u rešavanju svih prepreka koje predstavljaju izazov za razvoj dece u fizičkom, intelektualnom, socijalnom i emocionalnom aspektu.

Uzimajući u obzir ulogu i odgovornosti ODO-ova, kao centralnog mehanizma na lokalnom nivou u pružanju predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, upravljanju nastavnim i nenastavnim osobljem, upravljanju administracijom preduniverzitetskih obrazovnih institucija u opštini, nivoa i obuke nastavnika za administratore obrazovanja, kao i u koordinaciji rada sa MONT-om, školama i inspekcijom za obrazovanje za obezbeđivanje kvaliteta, zaštitu dece i uklanjanje prepreka pristupu obrazovanju, pojavila se potreba za razvojem ovog modula za obuku za ODO-ove, sa posebnim naglaskom na koordinate kvaliteta u ODO-ovima i TSRNN-ovima na opštinskom nivou.

¹ Mere, podizanje svesti i uključivanje politika u ubrzanje delovanja protiv dečijeg rada i prisilnog rada (MPA 16) "koje finansira Departman rada SAD-a, a njima upravlja Međunarodna organizacija rada. Prioriteti projekta MAP '16 na Kosovu:

- Jačanje centralnog i zakonskog i institucionalnog okvira za nadzor situacije dečijeg rada i planiranje mera za rešavanje dečijeg rada zasnovano na činjenicama;
- Jačanje uloge sistema socijalne zaštite u zaštiti dece od rada;
- Jačanje uloge obrazovnog sistema u sprečavanju dečijeg rada i zaštiti dece od rada;
- Poboljšati sprovođenje zakona i politika za zaštitu dece od rada.

1.3. Cilj programa obuke

Cilj programa obuke je povećati kapacitet ODO-ova za realizaciju efikasne prakse podrške školama u zaštiti dece, sprečavanju nasilja, napuštanju i neupisivanju. Program obuke i radionica sa ODO-ovima ima za cilj da podrži koordinate kvaliteta i TSRNN-ove na opštinskom nivou radi:

- ▶ razumevanja povezanosti problema dečijeg rada sa napuštanjem škole i kvalitetom obrazovanja;
- ▶ istraživanja okvira obrazovnih politika za zaštitu dece na Kosovu i obezbeđivanje kvaliteta, u odnosu na ulogu ODO-ova;
- ▶ razvoja ideje i orijentacije za ispunjavanje uloge ODO-ova u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece/učenika učenju i zaštiti dece;
- ▶ upućivanja i podrške KOK-u i TSRNN-u u sprovođenju praksi školske podrške u zaštiti dece, sprečavanju nasilja, napuštanju i neupisivanju; i
- ▶ podsticaja stalnog angažovanja KOK-a i TSRNN-a u pružanju podrške školama i ispunjavanju njihove uloge u obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti dece i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju.

Mehanizmi na opštinskom nivou, kao što su KOK i TSRNN, su mehanizmi koje uspostavljaju i osnivaju opštinske vlasti, odnosno ODO-ovi i funkcionišu u skladu sa procedurama definisanim u relevantnim administrativnim uputstvima koja je izradio MONT. To znači da su njihovo funkcionisanje i sprovođenje politika i mera za zaštitu dece, sprečavanje nasilja, sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje, obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju itd., podložne ulogama, odgovornostima, pristupima i radu postupcima koje organizuju opštinske vlasti, opštinske direkcije za obrazovanje, na osnovu standarda i kriterijuma koje postavlja MONTI. Stoga,

▶ Ovaj modul obuke dizajniran je da doprinese i podrži:

Izgradnju kapaciteta ODO-ova u realizaciji efikasnih praksi za podršku školama u zaštiti dece, sprečavanju nasilja, napuštanju škole i neupisivanje u školu;

Uspostavljanje dnevnog reda i plana rada od strane opštinskih direkcija za obrazovanje kako bi ispunili svoju ulogu u obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti dece i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju;

Koordinacija međuinstitucionalnih mera u sprovođenju zakonskih obaveza za zaštitu dece, sprečavanje nasilja u obrazovnim institucijama, sprečavanje i odgovor na napuštanje škole i neupisivanje;

1.4 Šta sadrži modul obuke za opštinske direkcije za obrazovanje (ODO)

Modul obuke za opštinske direkcije za obrazovanje (ODO): Uloga opštinskih direkcija za obrazovanje u podršci školama u obezbeđivanju kvaliteta, zaštiti dece i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju, strukturisana je u obliku vodiča za izvođenje jednodnevne radionice sa koordinatorima za kvalitet u ODO-ovima i liderima TSRNN-a na opštinskom nivou. Celokupan sadržaj modula strukturisan je u pet glavnih tema i srodnih podtema, koje su međusobno povezane, pozivajući se na svrhu modula i njegovu upotrebu.

Teme su bile usredsređene na ključne koncepte, principe, procese i strategije za obezbeđivanje kvaliteta, rešavanje problema dečijeg rada, zaštite dece, sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje. Teme modula za obuku praćene su resursima za dodatne informacije, kao i praktičnim smernicama o aspektima koji se odnose na sprovođenje procene školskog rada i nadgledanje sprovođenja platforme za sprečavanje ispisivanja i napuštanja škole.

Glavne teme tretirane u ovom modulu su sledeće:

- Problem dečijeg rada: veza između napuštanja škole i kvaliteta obrazovanja
- Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu
- Pravni okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO-ova
- Uloga ODO-ova u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece/učenika učenju i zaštiti dece
- Praćenje i procena, podrška i izveštavanje TSRNN-a

Direktni korisnici ovog modula za obuku biće koordinatori kvaliteta u ODO-ovima i TSRNN-ovima na opštinskom nivou. Modul za obuku u budućnosti mogu da koriste Jedinica za ljudska prava u MONTI-u i koordinator za kvalitet u MONTI-u za organizovanje drugih obuka sa ODO-ovima na ovu temu. Međutim, modul može služiti opštinskim direkcijama za obrazovanje za dodatne informacije o njihovom radu.

Upućivanje na institucionalne obaveze za sprečavanje nasilja u školi, sprečavanje napuštanja škole i neupisivanje dece/učenika u školu poslužiće za početak izgradnje saradnje i institucionalnog partnerstva u zaštiti dece, posebno u rešavanju problema napuštanja škole.

▶ 2

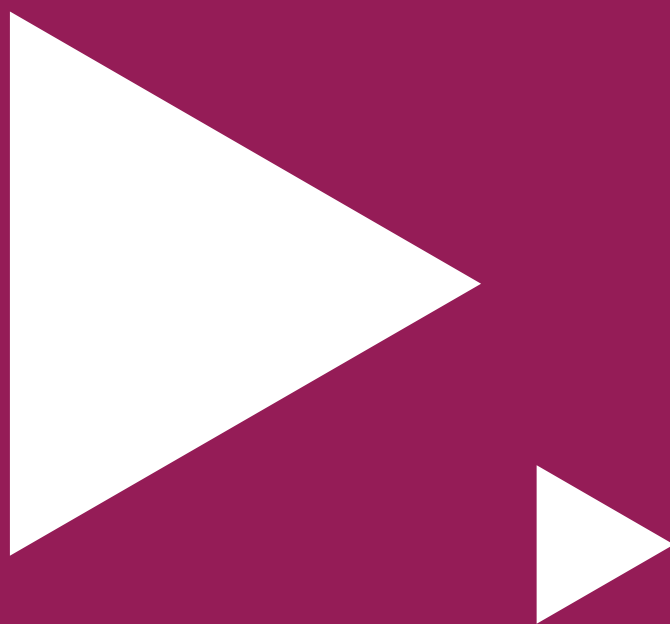
Radionica sa opštinskim direkcijama za obrazovanje

Dnevni red radionice - Glavne teme i pitanja prema temama

Očekivani rezultati za sesije i teme

Metodologija i resursi

2.1 Dnevni red radionice

Vreme	Teme
9:00-9:15	Dobrodošlica i otvaranje radionice Obaveštenje o prioritetima projekta MAP '16 na Kosovu - Cilj: <i>Jačanje obrazovnog sistema radi adekvatnog odgovora na dečiji rad.</i>
9:15-9:30	Prezentacija učesnika
9:30-10:30	<p>Problem dečijeg rada: veza između napuštanja škole i kvaliteta obrazovanja</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Problem dečijeg rada: Kako dečji rad i kvalitet obrazovanja utiču na decu koja napuštaju školu? ► Najgori i najopasniji oblici dečijeg rada ► Prepreke pristupu obrazovanju ► Sistem zaštite dece: Kako ODO, TSRNN može da doprinese ovom sistemu na opštinskom nivou? <p>Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Strateški planovi; ► Protokol o sprečavanju i rešavanju nasilja u institucijama preduniverzitetskog obrazovanja ► Administrativno uputstvo o TSRNN-u i Priručnici za TSRNN; ► Modul sistema ranog upozorenja (MRU) napuštanja u SIUO-u; ► AU o zaštiti dece na internetu ► Paket uputstva za zaštitu dece na internetu
10:30-11:00	Pauza
11:00-12:00	<p>Pravni okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO-ova</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Ključni aspekti povezani sa sistemom obezbeđivanja kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju; ► Osnovno zakonodavstvo i dokumenti za obezbeđivanje kvaliteta; ► Mehanizmi obezbeđivanja kvaliteta; <p>Uloga ODO-ova u obezbeđivanju kvaliteta</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Funkcionalizacija KOK-a na školskom nivou ► Procena školskog rada ► Procesi planiranja razvoja obrazovnih institucija ► Podrška školama u obezbeđivanju kvaliteta
12:00-13:00	Ručak

Vreme	Teme
13:00-14:00	<p>Uloga ODO-ova u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece / učenika učenju i zaštiti dece</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Uloga opštinskog TSRNN-a u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom tretiranju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje; ▶ Kapaciteti ODO-ova u identifikaciji i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju, rešavanju problema nasilja, napuštanja i neupisivanja; ▶ Strategije i sredstva za opštinske TSRNN-ove; ▶ Akcioni plan za napuštanje i odgovor na napuštanje i neupisivanje dece u škole
14:00-14:30	Pauza
14:30-15:30	<p>Praćenje i procena, podrška i izveštavanje o TSRNN-u</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Praćenje rada TSRNN na školskom nivou; ▶ Podrška TSRNN-a na školskom nivou; ▶ Procena i izveštavanje o radu TSRNN-a na školskom i opštinskom nivou
15:30-16:00	<p>Sledeći koraci</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Dinamični plan rada za 2021. godinu za podršku školama u funkcionisanju TSRNN-a ▶ Završni zaključci

Sesija otvaranja radionice

Otvaranje radionice fokusirano je na uvodne informacije u vezi sa kontekstom organizacije i svrhom radionice, informišući učesnike o dnevnom redu radionice. U uvodnoj sesiji učesnici su informisani o temama obuhvaćenim tokom radionice, kao i predstaviti dosadašnja iskustva u pružanju podrške školama za obezbeđivanje kvaliteta, identifikovanje i uklanjanje prepreka u obrazovanju, zaštiti dece, sprečavanju nasilja, napuštanju i neupisivanju u škole.

Trajanje: 30 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
Kontekst organizacije radionice; Svrha radionice Dnevni red radionice Predstavljanje učesnika i njihovih očekivanja	Učesnicima je jasna svrha radionice i razlozi za njeno organizovanje; Učesnici i fasilitatori radionice postižu dogovor o temama, dnevnom redu i glavnim pitanjima u vezi sa organizacijom radionice	Prezentacija Pojedinačna razmišljanja učesnika Diskusije	Dinamični plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja za 2021. godinu Dnevni red radionice sa ODO-ovima

Tema 1: Problem dečijeg rada: veza između napuštanja škole i kvaliteta obrazovanja

Sažete informacije o ovoj temi imaju za cilj da pomognu koordinatorima za kvalitet ODO i rukovodiocima TSRNN-a na opštinskom nivou da razumeju problem dečijeg rada, povezanost ovog problema sa napuštanjem škole i kvalitetom obrazovanja. Ova tema takođe pruža informacije o sistemu zaštite dece, interaktivne diskusije koje povezuju kako koordinatori kvaliteta u ODO-ovima i TSRNN-ovima na opštinskom nivou mogu da posluže ovom sistemu, kroz:

- Stvaranje uslova za pohađanje nastave, pristup dece/učenika učenju i zaštiti dece;
- Realizaciji prakse školske podrške u zaštiti dece, sprečavanju nasilja, napuštanju škole i neupisivanja u školu; itd.

Glavna pitanja koja se tretiraju u okviru ove teme, očekivani rezultati, metodologija rada i referentni izvori za tretiranje ove teme dati su u donjoj tabeli.

Trajanje: 30 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
<p>Problem dečijeg rada: Kako dečji rad i kvalitet obrazovanja utiču na decu koja napuštaju školu?</p> <p>Najgori i najopasniji oblici dečijeg rada</p> <p>Prepreke pristupu obrazovanju</p> <p>Sistem zaštite dece: Kako mogu ODO, TSRNN da doprinesu ovom sistemu na opštinskom nivou?</p>	<p>Učesnici u radionici mogu da:</p> <p>Opišu problem dečijeg rada i njegov odnos prema kvalitetu obrazovanja, napuštanju škole;</p> <p>Identifikuju najgore i najopasnije oblike dečijeg rada i prepreke pristupu obrazovanju</p> <p>Identifikuju mogućnosti i radnje koje mogu preduzeti da bi doprineli sistemu zaštite dece, na osnovu njihove uloge;</p>	<p>Prezentacija</p> <p>Diskusije</p> <p>Povratne informacije o određenim pitanjima koja su pokrenuli učesnici radionice u vezi sa sistemom zaštite dece</p>	<p>Strategija i akcioni plan za sprečavanje i eliminaciju dečijeg rada na Kosovu 2011 - 2016 (2010)</p> <p>Deca van škole - Osnovna studija o praksama prevencije i reagovanja zbog napuštanja škole i neupisivanja u školu (2014);</p> <p>Zbirni izveštaj o obavezama obrazovnih institucija u sprečavanju i uklanjanju opasnih oblika dečijeg rada (Dodatak 1)</p>

Tema 2: Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu

MONTI se na osnovu politika zaštite dece i kroz mehanizam za sprečavanje i reagovanje protiv nasilja, napuštanja škole i neupisivanja u školu zalaže obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju, podsticanjem nediskriminatornog obrazovnog sistema, u cilju povećanja bezbednosti i dobrobiti svakog učenika, zaštiti ranjivih grupa i posvećen je unapređivanju mera sprečavanja napuštanja škole.

U ovoj sesiji, kroz ovu temu, date su potpunije informacije koordinatora za kvalitet u ODO i TSRNN na opštinskom nivou, u vezi sa okvirom obrazovnih politika koje se odnose na dečju zaštitu, mere za prevenciju i odgovor protiv nasilja, napuštanja i neupisivanja dece / učenika u pred-univerzitetsko obrazovanje, sadržaj modula za sistem ranog upozorenja (EMS) o napuštanju EMIS-a, kao i priručnici razvijeni za TSRNN i njihovu svrhu.

U okviru koncepta zaštite dece, uloga škole u primeni Protokola 21/2013 za sprečavanje i rešavanje nasilja u školama, zaštita dece tokom korišćenja Interneta, kao i prevencija negativnih pojava koje izazivaju odnosi se na učešće dece u obrazovanju i njihov puni razvoj, fizički, intelektualni, emocionalni i socijalni. Ovaj pristup takođe obuhvata ova tema i sesija obuke o ovoj temi, koja ima za cilj da usmerava učesnike u razumevanju sistema zaštite dece u celini i kako se to postiže na osnovu gore pomenutih aspekata.

Glavna pitanja koja se tretiraju u okviru ove teme, očekivani rezultati, metodologija rada i referentni izvori za rešavanje ove teme dati su u donjoj tabeli.

Trajanje: 60 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
<p>Politike i programi koji se odnose na zaštitu dece</p> <p>Strateški planovi;</p> <p>Protokol o sprečavanju i rešavanju nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja</p> <p>Administrativno uputstvo o TSRNN-u</p> <p>Modul sistema ranog upozorenja na napuštanje škole (EMS) u EMIS-u;</p> <p>EPRBM priručnici;</p>	<p>Učesnici radionice dobijaju potpune informacije o:</p> <p>okviru obrazovne politike koji se odnosi na dečju zaštitu, mere za sprečavanje nasilja u školi, sprečavanje i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja dece / učenika u preduniverzitetsko obrazovanje;</p> <p>mere i radnje koje je EPRBMSH preduzeo na centralnom nivou zbog napuštanja škole;</p> <p>moгуčnosti reference u modulu za ERV i priručnicima za EPRBM tokom njihovog rada;</p>	<p>Prezentacija</p> <p>Povratne informacije o konkretnim pitanjima pokrenutim u vezi sa merama za prevenciju i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja dece/učenika u preduniverzitetsko obrazovanje</p> <p>Diskusije</p>	<p>Administrativno uputstvo 08/2018 o uspostavljanju i jačanju timova za prevenciju i reagovanje na napuštanje i neupisivanje u preduniverzitetsko obrazovanje</p> <p>Uredba VRK- br. 21/2013 o protokolu za sprečavanje i rešavanje nasilja u institucijama preduniverzitetskog obrazovanja</p> <p>https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/rregullore-grk-nr-21-2013-per-protokol-lin-per-parandalimin-dhe-referim.pdf</p> <p>Dinamični plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja (2021)</p> <p>Jednake mogućnosti za obrazovanje za sve - Priručnici za školske i opštinske timove o sprečavanju i reagovanju na napuštanje i neupisivanje u obavezno obrazovanje (2014)</p> <p>https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/doracak-per-ekipet-shkollere-per-parandalim_1.pdf</p> <p>https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/doracak-per-ekipet-komunale-per-parandalim_1.pdf</p>

Tema 3:Pravni okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO-ova

Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI), poslednjih godina razvilo je niz obrazovnih politika povezanih sa obezbeđivanjem kvaliteta u pred-univerzitetskom obrazovanju, uključujući paket dokumenata koji se odnose na školski rad, poseban strateški dokument za obezbeđivanje kvaliteta (2016-2020), njegova integracija i obuhvatanje u SPOK-u 2017-2021, posebna administrativna uputstva, uspostavljanje posebnih mehanizama na nivou obrazovnih institucija za obezbeđivanje kvaliteta itd. Usvajanje Zakona o obrazovnoj inspekciji je još jedan razvoj u ovoj oblasti.

Ovi aspekti su pokriveni ovom temom koja ima za cilj da usmerava učesnike u vezi sa sistemom obezbeđivanja kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju, uključujući osnovno zakonodavstvo i dokumente o obezbeđivanju kvaliteta, funkcionisanje mehanizama za obezbeđivanje kvaliteta i ulogu opštinskih direkcija za obrazovanje .

Sledeća tabela daje pregled glavnih pitanja koja su obuhvaćena u ovoj temi, u okviru ove sesije, očekivanih rezultata, kao i smernice za metodologiju rada i referentne izvore za obuhvatanje ove teme.

Trajanje: 30 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
<p>Ključni aspekti povezani sa sistemom obezbeđivanja kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju;</p> <p>Osnovno zakonodavstvo i dokumenti za obezbeđivanje kvaliteta;</p> <p>Mehanizmi obezbeđivanja kvaliteta;</p> <p>Uloga ODO-ova u obezbeđivanju kvaliteta;</p> <p>Funkcionalizacija KSC na školskom nivou Ocena školskog uspeha Procesi planiranja razvoja obrazovnih institucija</p> <p>Podrška školama u obezbeđivanju kvaliteta</p>	<p>Učesnici radionice dobijaju informacije i produbljuju svoje razumevanje: okvira obrazovne politike za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju; mehanizme obezbeđivanja kvaliteta; uloge ODO-ova u obezbeđivanju kvaliteta</p>	<p>Prezentacija</p> <p>Diskusije</p> <p>Povratne informacije o određenim pitanjima koja su pokrenuli učesnici radionice</p> <p>Individualno razmišljanje učesnika</p>	<p>Strategija obezbeđivanja kvaliteta za preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu 2016-2020 (2015)</p> <p>Strateški plan obrazovanja na Kosovu 2017-2021;</p> <p>Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog rada na Kosovu (2016);</p> <p>AU br.24/2016: Obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju.</p> <p>AU br. 04/2017: Ocenjivanje učinka u obrazovnim institucijama</p>

Tema 4: Uloga ODO-ova u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece / učenika učenju i zaštita dece

Opštine, na osnovu zakonskog okvira i drugih obrazovnih politika, imaju posebne odgovornosti u upravljanju obrazovanjem na opštinskom nivou, stvarajući uslove za pohađanje nastave, pristup deci / učenicima učenju i dečijoj zaštiti, koordinaciju mera sa drugim mehanizmima na nivou opštine i MONT-a u rešavanju ovih prepreka, kao i u podršci školama u procesu učenja i njegovom razvoju. Obaveze i odgovornosti opštine u ovoj oblasti proširuju se na opštinske sektore i na interne mehanizme kao što su ODO i TSRNN. Funkcionisanje TSRNN-a povezano je sa procesom prepoznavanja i podele uloge TSRNN-a, principima koji podupiru rad TSRNN-a i zadacima svih TSRNN-ova, ali i preuzimanjem odgovornosti za ispunjavanje ove uloge i zadataka TSRNN-a na opštinskom nivou.

U ovoj sesiji, pored informacija, uputstava, diskusija i razmene iskustava za vršenje uloge TSRNN-a opština, biće informacija, uputstava i smernica za kapacitete ODO-ova u identifikovanju i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju, nasilje, napuštanje i neupisivanje; Strategije i alati za opštinske TSRNN-ove; kao i pristupi pripremi akcionog plana na opštinskom nivou za odgovor na napuštanje i neupisivanje dece u škole

Sledeća tabela daje pregled glavnih pitanja koja su obrađena na ovu temu, u okviru ove sesije, očekivanih rezultata, kao i smernice za metodologiju rada i referentne izvore za obuhvatanje ove teme.

Kohëzgjatja: 30 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
Uloga opštinskog TSRNN-a u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje; Kapaciteti ODO-ova u identifikovanju i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju, rešavanju problema nasilja, napuštanja i neupisivanja; Strategije i alati za opštinske TSRNN-ove; Akcioni plan za napuštanje i odgovor na napuštanje i neupisivanje dece u škole	Učesnici razumeju i u mogućnosti su da: Opišu ulogu ODO-ova i TSRNN-ova u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje; Analiziraju aspekte koji se odnose na rad TSRNN-a u opštinama; Definišu strategije i alate za TSRNN na osnovu konteksta opština iz kojih potiču; Postave ciljeve za uključivanje u opštinski akcioni plan za napuštanje škole i odgovor na napuštanje i neupisivanje dece u škole	Prezentacija Diskusije Povratne informacije o određenim pitanjima Rad u parovima Zajedničke prezentacije i diskusija.	Administrativno uputstvo 08/2018 o uspostavljanju i jačanju timova za prevenciju i reagovanje na osipanje i neupisivanje u preduniverzitetsko obrazovanje Uredba VRK- br. 21/2013 o protokolu za sprečavanje i rešavanje nasilja u institucijama preduniverzitetskog obrazovanja https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/06/rregullo-re-qrk-nr-21-2013-per-protokollin-per-parandalimin-dhe-referim.pdf Jednake mogućnosti za obrazovanje za sve - Priručnik za opštinske timove za prevenciju i odgovor na napuštanje i neupisivanje obaveznog obrazovanja (2014) https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/doracak-per-ekipet-komunale-per-parandalim_1.pdf https://masht.rks-gov.net/uploads/2019/03/ua-nr-01-2019-per-mbrojtjen-e-femijeve-nxeneseve-ne-int-ne-ins-e-apu.pdf

Tema 5: Praćenje i procena, podrška i izveštavanje TSRNN-a

Ova tema fokusira se na glavne aspekte povezane sa praćenje rada TSRNN na školskom nivou, podrška TSRNN na školskom nivou i izveštavanje o radu TSRNN na školskom i opštinskom nivou. Takođe, ova tema pruža informacije i primere mera koje TSRNN može preduzeti na opštinskom nivou za pripremni proces praćenja, podrške i izveštavanja o radu TSRNN-a, školskih poseta i direktnih i mrežnih sastanaka sa školskim TSRNN-om, obrazac za izveštavanje TSRNN i svrhe korišćenja izveštaja, podrška i dokumentovanje rada TSRNN.

Glavna pitanja koja se obrađuju u okviru ove teme, očekivani rezultati, metodologija rada i referentni izvori za rešavanje ove teme dati su u donjoj tabeli.

Trajanje: 60 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
TSRNN ima iskustva u praćenju, školskoj podršci i izveštavanju o obavljenom radu TSRNN: Šta je urađeno i kako je urađeno u vezi sa radom TSRNN? Praćenje i procena rada TSRNN na školskom nivou; Podrška TSRNN na školskom nivou; Izveštajni sastanci i aktivnosti koje sprovodi TSRNN Dokumentacija	Učesnici su u mogućnosti da: Razmenjuju iskustva o pristupima koje su sledili u praćenju, podršci školama i izveštavanju o radu TSRNN-a; Koriste dobre prakse za pružanje ideja o praćenju priprema, školskoj podršci i izveštavanju o radu koji je obavio TSRNN; Koriste smernice modula za obuku da doneli odluku o praćenju, školskoj podršci i budućem izveštavanju o radu koji je obavio TSRNN;	Pojedinačna razmišljanja učesnika Prezentacija Rad u paru Strukturisane diskusije Povratne informacije o određenim pitanjima	<i>Jednake mogućnosti za obrazovanje za sve - Priručnici za školske i opštinske timove o sprečavanju i reagovanju na napuštanje i neupisivanje u obavezno obrazovanje (2014)</i> <i>Priručnik za upravljanje obrazovanjem u opštinama (2017)</i> <i>Smernice za ocenjivanje školskog uspeha (2017)</i>

Završna sesija radionice

Završna sesija radionice daje pojedinačna razmišljanja o iskustvima i naučenim lekcijama tokom radionice, završne zaključke u vezi sa ispunjavanjem svrhe radionice i očekivanih rezultata. Takođe, u ovoj sesiji vraća se diskusija o dinamičnom planu rada protiv napuštanja škole i neupisivanja za 2021. godinu i o daljim koracima koje će preduzeti koordinatori kvaliteta u ODO i lideri TSRNN-a na opštinskom nivou kako bi se osigurala održivost mehanizma TSRNN-a na školskom nivou i fokus rada škola koje će kroz internu evaluaciju škole proceniti postignuća u prevenciji i odgovoru na napuštanje i neupisivanje i potrebu za podrškom u ovoj oblasti.

Trajanje: 30 minuta

Ključna pitanja	Očekivani rezultati	Metodologija	Izvori
Sledeći koraci Dinamički plan rada KK i TSRNN na opštinskom nivou; Završni zaključci	Učesnici radionice su u mogućnosti da: Odluče o koracima koje će preduzeti u funkcionisanju školskih mehanizama (TSRNN i KK), podršci i nadzoru njihovog rada; Predstave lekcije sa radionice;	Prezentacija Pojedinačna razmišljanja učesnika Diskusija	Završne napomene Dinamični plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja za 2021. godinu

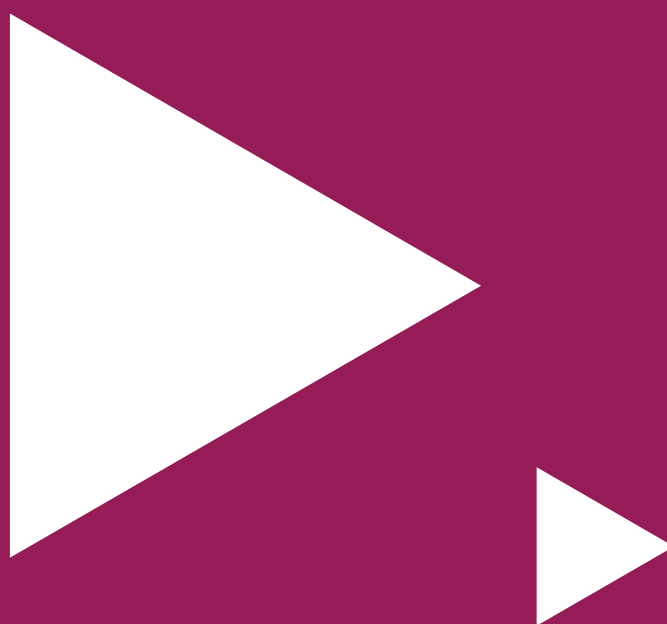

▶ 3

Dopunski materijali i uputstva

3.1. Problem dečijeg rada, povezanost problema sa napuštanjem škole i kvalitetom obrazovanja

Prema Zakonu o zaštiti deteta, dečji rad je rad koji narušava blagostanje deteta i ometa njegovo obrazovanje i razvoj, kao i budući životni standard. Dečji rad je rad koji po svojoj prirodi i/ili načinu na koji se obavlja, šteti, zlostavlja i eksploatiše dete i uskraćuje mu pravo na obrazovanje.

Faktori koji uzrokuju dečji rad opisani u različitim izveštajima i dokumentima uglavnom se odnose na ekonomski status, obrazovanje i socijalne norme. Sva tri ova faktora su povezana sa faktorima rizika za neupisivanje, nedolazak i napuštanje škole identifikovanim i opisanim u TSRNN priručnicima, to su: porodični faktori, školski faktori i socijalni faktori.

Takođe u dokumentu Strategija i akcioni plan za sprečavanje i eliminisanje dečijeg rada na Kosovu 2011 - 2016 (2010), angažovanje dece/učenika u rad nakon napuštanja škole i nizak uspeh učenika, navedeni su među glavnim faktorima koji utiču na napuštanje škole. Prema ovoj strategiji, **napor da se obezbedi kvalitetno obrazovanje za svu decu osnova je svih napora da se eliminiše dečji rad.**

Stoga je važno da ODO-ovi:

- budu informisani i prodube svoje razumevanje u vezi sa problemom dečijeg rada i njegove veze sa kvalitetom obrazovanja, napuštanjem škole;
- poseduju spisak institucija koje imaju uloge i odgovornosti u rešavanju problema dečijeg rada i intenziviraju institucionalnu saradnju za međusobno informisanje i koordinaciju mera;
- nadgledaju i podržavaju unutrašnju procenu školskog uspeha, tako da se školski uspeh u zaštiti dece i sprečavanju napuštanja deteta usmeri na potreban nivo i služi kao osnova za kontinuirano poboljšanje; i
- identifikuju mogućnosti i mere koje se mogu preduzeti kao podrška školama

u identifikovanju prepreka u pristupu obrazovanju i njihovom eliminisanju.

Najgori oblici dečijeg rada

Dimenzija utvrđivanja najgorih oblika dečijeg rada proizilazi iz Konvencije ILO-a 182 o najgorim oblicima dečijeg rada i državnih politika zaštite dece. Pozivajući se na ove dokumente, ODO-i bi trebalo da prepoznaju najgore oblike dečijeg rada, tako da prilikom praćenja sprovođenja politika zaštite dece od strane obrazovnih institucija imaju za osnovu i pozivaju se na njih tokom nadzora i podrške rada škola u ovoj oblasti.

Najgori oblici dečijeg rada:

- a. svi oblici ropstva ili slične prakse ropstva, kao što su prodaja i trgovina decom, ropstvo i kmetstvo, i obavezni ili prisilni rad, uključujući obavezno ili prinudno regrutovanje za upotrebu u oružanim sukobima;
- b. korišćenje, angažovanje ili nuđenje deteta za prostituciju, proizvodnju pornografije ili za pornografske predstave;
- c. korišćenje, angažovanje ili nuđenje deteta za nezakonite aktivnosti, posebno za proizvodnju i promet opojnih droga kako je definisano u relevantnim međunarodnim ugovorima;
- d. rad koji po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se izvodi može ugroziti zdravlje, bezbednost ili moral dece.

Opasni oblici dečijeg rada na Kosovu

Četvrta kategorija (d) klasifikovana je kao opasan dečji rad i odnosi se na rad koji će verovatno dovesti do smrti deteta, povrede (često doživotne) ili bolesti (često doživotne) zbog prirode posla ili kao posledica nebezbednog radnog mesta, niskih bezbednosnih i zdravstvenih standarda i uslova i aranžmana za rad. U vezi sa ovom kategorijom, prva verzija spiska opasnog dečijeg rada na Kosovu pripremljena je uz podršku ILO tokom perioda 2005-2007 i zakonski je stupila na snagu kao Vladino administrativno uputstvo o sprečavanju i eliminisanju najopasnijih poslova za decu na Kosovu (AI 17/2008). Administrativno uputstvo navodi (a) opasne sektore i (b) opšte opasne aktivnosti koje treba prioritarno zabraniti.

U 2013. godini AU 17/2008 je zamenjeno sa AU 05/2013, ažurirajući listu opasnog dečijeg rada na Kosovu. Pozivajući se na AU 05/2013, opšte aktivnosti za trenutnu zabranu su sledeće:

- Noćni rad (20:00 do 06:00);
- Podizanje i nošenje teških predmeta (povremeno dizanje i nošenje preko 15 kg za dečake i preko 10 kg za devojčice; kontinuirano dizanje i nošenje preko 10 kg za dečake i preko 5 kg za devojčice);
- Rad u dubini, ispod nivoa tla, pod vodom i u zatvorenim mestima
- Rad na visini (preko 2 m);
- Izloženost ekstremnim temperaturama, buci i vibracijama;
- Izloženost opasnim supstancama (toksičnim, biološkim, radioaktivnim, kancerogenim, prašini i gasovima);

Sektoru za trenutnu zabranu

- Rad u sektoru poljoprivrede i šumarstva
- Ulični radovi
- Rad na deponiji
- Rad na eksploataciji prirodnih resursa
- Građevinski radovi

Prepreke pristupu obrazovanju

U sažetom izveštaju u vezi sa ispunjavanjem obaveza za sprovođenje AU 05/2013 za sprečavanje i zabranu opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu, koji je pripremio Koordinator za ljudska prava u MONT-u, uz podršku ILO-a, sadrže su neke prepreke pristupu obrazovanju, kao što su:

- Teški ekonomski uslovi u porodici;
- Nedostatak profesionalnih usluga u školama;
- Udaljenost škola u ruralnim područjima (nedostatak organizovanog prevoza);
- Nedostatak bezbednosti na putevima do škole;

- Nasilje u školi;
- Prisustvo lokala u blizini škole;
- Afirmativni pristup dečijem radu i nedostatak svesti o negativnim efektima na zdravlje i razvoj deteta;
- Nedostatak saradnje škole sa institucijama socijalne zaštite za tretiranje slučajeva dece koja su uključena u rad;
- Nedovoljno angažovanje opštinskih direkcija za obrazovanje i relevantnih mehanizama za rešavanje problema napuštanja škole i dečijeg rada;
- Kvalitet obrazovanja (preopterećeni nastavni plan i program, neadekvatna metodologija rada sa učenicima, nedostatak nastavnih sredstava i odgovarajuće školske infrastrukture, rad u smenama).

Identifikovanje prepreka u pristupu obrazovanju samo je jedan korak ka tome da ih reše institucije koje imaju uloge i odgovornosti u ovoj oblasti. Nesumnjivo je da je uloga obrazovnih institucija u rešavanju problema dečijeg rada od posebne važnosti. To prvo uključuje MONT, zatim ODO, škole i Inspektorat za obrazovanje. Dve perspektive tretmana dečijeg rada u obrazovnim institucijama:

- Dečji rad kao uzrok napuštanja škole;
- Dečji rad kao posledica lošeg kvaliteta obrazovanja.

MONT je krajem 2013. godine (24.12.2013.), usvojio sažeti izveštaja u vezi sa obavezama obrazovnih institucija (MONT, ODO i škole za sprovođenje Administrativnog uputstva VRK 05/2013 za sprečavanje i zabranu opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu. **Videti Aneks br. 1 u ovom modulu za obuku.**

3.2. Okvir obrazovne politike za zaštitu dece na Kosovu

Pravo na obrazovanje je već nekoliko puta potvrđeno od kada je prvi put proglašeno 1948. godine Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (UDLJP), kasnije konkretizovanom Konvencijom o pravima deteta (KPD) u članovima 28. i 29. Ovi ugovori navode da je najmanje osnovno obrazovanje besplatno i obavezno, dok će srednje i visoko obrazovanje biti progresivno dostupno svima, mada ne nužno i besplatno. Član 28. KPD definiše obrazovanje kao pravo i preporučuje korake za njegovo ostvarivanje „postupno i na osnovu jednakih mogućnosti“. Pozivajući se na ove definicije, obrazovni sistemi moraju preduzeti sledeće korake²:

- Osnovno obrazovanje treba da bude obavezno i besplatno za sve;
- Srednje obrazovanje treba da bude dostupno i pristupačno svakom detetu, uz finansijsku pomoć u slučaju potrebe.
- Podržavanje pohađanja škole i smanjenje stope napuštanja škole.

Izgrađeni su osnovni dokumenti koji regulišu preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu, kao što su Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo (2011) i Okvir kurikuluma o preduniverzitetskom obrazovanju Republike Kosovo (2011 / pregledan 2016). na načelu sveobuhvatnosti u obrazovanju, koji se direktno odnosi na pravo svakog deteta i mlade osobe na ravnopravno uključivanje u kvalitetno obrazovanje. Pozivajući se na Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, preduniverzitetsko obrazovanje je zajednička odgovornost roditelja, obrazovnih institucija i institucija za obuku, opština i vlade, u skladu sa odgovarajućim funkcijama i

dužnostima definisanim u ovom zakonu³.

Pravo svakog deteta i mlade osobe na ravnopravno uključivanje u kvalitetno obrazovanje obavezuje obrazovne institucije od centralnog nivoa do škola da preduzmu mere za prevenciju i odgovor protiv napuštanja i neupisivanja u preduniverzitetsko obrazovanje. S tim u vezi, MON je izradilo zakonodavnu osnovu za sprečavanje i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja u predškolsko obrazovanje, uključujući podzakonske akte, uspostavljanje mehanizma TSRNN od centralnog do školskog nivoa, priručnike i prateću dokumentaciju za rad TSRNN-a i rano upozorenje na napuštanje škole u SUIO.

Aspekti praktične primene mera za prevenciju i odgovor na nasilje u obrazovnim institucijama, napuštanje i ponovni upis, takođe su obrađeni strateškim planovima, kao u:

- SPOK 2011-2016 & SPOK 2017-2021;
- Strategija za integraciju zajednica Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu,
- Strategija za reintegraciju repatriраних лица;
- Protokol o sprečavanju i upućivanju nasilja u institucije preduniverzitetskog obrazovanja;
- Uputstvo za sprovođenje Uredbe VRK- br. 21/2013 za protokol o sprečavanju i upućivanju nasilja u ustanove preduniverzitetskog obrazovanja⁴;
- Akcioni plan protiv napuštanja škole i neupisivanja itd.

Na osnovu strateških planova razvijeni su akcioni planovi i realizovan niz aktivnosti i projekata koji se odnose na sprečavanje napuštanja i neupisivanja dece u preduniverzitetsko obrazovanje, uključujući uspostavljanje i koordinaciju aktivnosti sa TSRNN

² Za više detalja pogledajte Modul 1: Pravo na obrazovanje - kvalitetno obrazovanje. Program izgradnje kapaciteta u obrazovnom liderstvu,

³ Kosovski pedagoški institut (2014). Deca van škole - Osnovna studija o praksi sprečavanja i reakcije nakon napuštanja škole i neupisivanja u školu.

⁴ Protokol je rezultat međuinstitucionalne koordinacije. Protokol omogućava:

- Međuinstitucionalni i višedimenzionalni pristup
- Sistem konsolidacije izveštaja u slučaju nesreće i zloupotrebe
- Oriјentacija politike zasnovana na dokazima

od centralnog do školskog nivoa.

Pored uspostavljanja TSRNN-a, MON je podržao izgradnju njihovih kapaciteta uz podršku partnera koji podržavaju obrazovanje na Kosovu, kao što su UNICEF, ECMI, KEC, GIZ, kroz obuke, radionice i vodiče za TSRNN na školskom i opštinskom nivou. TSRNN na nacionalnom nivou podržao je opštine i škole mentorstvom i savetovanjem o najboljem funkcionisanju njihovih timova u interakciji sa drugim sektorima na opštinskom nivou (CPM, CSP, PK, KPAK, KPA, KN i NVO)

U cilju bolje koordinacije i postizanja rezultata u sprečavanju napuštanja škole i neupisivanja, MONT je u saradnji sa UNICEF-om razvio modul Sistema ranog upozoravanja (SRU) u okviru Sistema za upravljanje informacijama o obrazovanju (SUIO). Razvoj ovog modula omogućava školama / TSRNN -ima da identifikuju decu kojoj pretil napuštanje škole, prijave slučajeve i, u zavisnosti od faktora koji utiču, preduzmu preventivne mere.

Pored smernica za TSRNN, modula Sistema ranog upozoravanja (SRU), razvijeni su i didaktički priručnici, kao što su:

- Didaktički priručnik za sprečavanje nasilja u školama;
- Priručnik za sprečavanje negativnih pojava u višim srednjim školama;
- Uputstva za zaštitu dece na internetu;

Uprkos napretku postignutom u konsolidaciji TSRNN-a za identifikaciju, izveštavanje i upućivanje slučajeva napuštanja i neupisivanja, u stvaranju mogućnosti izveštavanja u Sistemu ranog upozoravanja na odustajanje, u okviru Sistema za upravljanje informacijama o obrazovanju, još uvek nije urađeno jačanje mehanizama za praćenje, mentorstvo i nadgledanje primene platforme za prevenciju i odgovor na napuštanje.

U odsustvu sistematskog praćenja svih mehanizama koji se odnose na rad TSRNN-a, najosetljivija tačka i dalje ostaje izveštavanje na svim nivoima obrazovanja:

- Izveštavanje na nivou države
- Izveštavanje međunarodnim mehanizmima

- Baza podataka / pokazatelji / Kvalitet podataka
- Izveštavanje zasnovano na dokazima / orijentacija prema politici

Kontinuirano angažovanje ODO mehanizama doprinosi postizanju očekivanih rezultata i efikasnoj primeni obrazovnih politika i drugih politika zaštite dece vezanih za rad obrazovnih institucija. Podrška i nadgledanje škola od strane ODO-a i drugih mehanizama MONT-a, kao što je prosvetni inspektorat, omogućava nam da imamo:

- Funkcionalne mehanizme koordinacije na centralnom, opštinskom i školskom nivou
- Funkcionalni sistem za rano upozoravanje na napuštanje, sprečavanje nasilja i negativnih pojava
- Povećanu svest školskih i opštinskih institucija da sistematski rešavaju probleme koji predstavljaju izazov za razvoj dece.
- Povećanje kvaliteta podataka o deci koja su napustila škole i onima kojima pretil napuštanje, slučajevima nasilja ...
- Povećan upis u školu / smanjenje napuštanja škole.
- Povećanu odgovornost, poštovanje ljudskih / dečjih prava.

Grupa za prevenciju i odgovor na napuštanje i neupisivanje škole na nivou MONT-a, u okviru svojih angažmana, 2017. godine, izradila je rezime izveštaja o nalazima praćenja i mentorstva ODO-a i škola, u vezi sa funkcionisanjem TSRNN-a. Izveštaj rezimira zakonodavnu i operativnu stranu rada MONT-a sa svojim partnerima, kao i nalaze iz procesa praćenja i mentorstva u 21 opštinu Republike Kosovo, o primeni politika protiv napuštanja škole u svakodnevnoj praksi škola, i ODO-a. **Za više pogledajte rezime izveštaja u Dodatku br. 2 ovog modula za obuku.**

Ključni koncepti za zaštitu dece, nasilje, neupisivanje u školu i napuštanje škole

U obrazovnim politikama koje se odnose na dečju zaštitu, sprečavanje nasilja, kao i u priručnicima za školske timove i opštinske timove za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje u obavezno obrazovanje, date su neke definicije koje

se odnose na glavne koncepte. Pomažu školama, TSRNN-ovima i njihovim rukovodiocima rada da bolje razjasne posebne specifičnosti koncepata na delu u rešavanju problema povezanih sa prevencijom nasilja, sprečavanjem neupisivanja i napuštanja škole.

- **Dete** - podrazumeva svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, izuzev ako se punoletstvo ne navrši prethodno, u skladu sa zakonodavstvom kojem podleže;
- **Nasilje** - podrazumeva: „Svi fizički i/ili emocionalni oblici zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nemara, komercijalnog iskorišćavanja ili bilo kog oblika eksploatacije koji rezultiraju potencijalnom ili stvarnom štetom po zdravlje, opstanak, razvoj ili dostojanstvo deteta u kontekst odnosa odgovornosti, poverenja ili sile“;
- **Zaštita deteta** - podrazumeva sprečavanje i odgovor na nasilje, zloupotrebu, zlostavljanje, iskorišćavanje i zanemarivanje, otmicu, seksualno iskorišćavanje, trgovinu i dečji rad unutar i izvan kuće
- **Deca školskog uzrasta** - obavezno obrazovanje, ali koji nisu registrovani i ne pohađaju školu;
- **Deca u opasnosti da napuste školu** - deca koja su upisana i pohađaju školu, ali koja iz različitih razloga mogu napustiti školu bez završenog devetog razreda;
- **Deca školskog uzrasta koja napuštaju školu pre završetka obaveznog obrazovanja** / 9. razred / - deca obaveznog školskog uzrasta koja su upisana i pohađala školu, ali su, u nekom trenutku, napustila školu;
- **Adolescenti i mladi ljudi koji su završili 9. razred, ali su napustili školu na nivou višeg srednjeg obrazovanja** - upisani u više srednje obrazovanje, pohađaju ga, ali koji iz različitih razloga mogu napustiti školu bez završenog poslednjeg razreda srednjeg obrazovanja.

Sledeći korak akcije povezan je sa prepoznavanjem i razumevanjem uzoraka i razloga za neupisivanje dece u školu i napuštanje škole.

Faktori koji utiču na neupisivanje i napuštanje školovanja

Kao i kod ključnih koncepata, faktori koji utiču na neupisivanje i napuštanje škole, školski priručnici i opštinski timovi za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje u obavezno obrazovanje navode čitav niz faktora koji utiču na napuštanje škole, kao što su:

Pojedinačni faktori: Razne bolesti, ograničene sposobnosti, rani brak, mala podrška porodice, umešanost u negativne pojave, upotreba narkotika, individualni pristup obrazovanju itd.

Porodični faktori: Nedostatak odgovarajuće roditeljske brige (bez oba roditelja ili razvod), nivo obrazovanja roditelja, kulturni mentalitet porodica, nesaradnja/neprikladnost porodice sa okruženjem; deca kao hranitelji itd.

Školski faktori: Geografski položaj škola (rizici tokom putovanja, posebno u planinskim predelima), odnosi nastavnik-učenik i obrnuto, učenik-učenik (neadekvatno ponašanje, netačne procene, nasilje, zloupotreba informacione tehnologije itd.), Nedostatak adekvatnih profesionalnih usluga u suočavanje sa problemima u školi, nepravilan nivo saradnje škola sa drugim opštinskim službama i zajednicom, uticaj negativnih spoljnih pojava itd.

Društveni faktori: Socijalni problemi/siromaštvo, neadekvatan nivo međuinstitucionalne i saradnje zajednice, negativni fenomeni u društvu, kretanja, migracije itd.

Zadatak 1: Razmena ideja o faktorima neupisivanja dece u školu i napuštanja škole

Na osnovu gore opisanih faktora i vašeg iskustva i informacija koje imate o drugim faktorima, identifikujte i razgovarajte sa kolegama o faktorima koji najviše utiču na napuštanje škole i faktorima koji najviše utiču na napuštanje škole ili na rizik od napuštanja škole. Obrazložite rešavanje slučajeva ilustrativnim primerima.

Faktori koji utiču na neupisivanje u školu	Faktori koji utiču na napuštanje škole ili opasnost od napuštanja škole
Dete mora raditi na izdržavanju porodice	Dete mora raditi radi podrške porodice
Udaljenost od kuće do škole	Dete ima visok nivo neprisustvovanja nastavi
Porodica krije dete sa posebnim potrebama	Dete je nemirno na časovima
.....	.....

Budite oprezni!

Neki od gore navedenih faktora možda nisu relevantni za svaki slučaj neupisivanja ili napuštanja škole. To znači da svaki slučaj ima svoju istoriju za koju TSRNN mora prikupiti podatke i izvući zaključke o razlozima i merama koje treba preduzeti.

3.3. Zakonski okvir i paket dokumenata za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju vezan za ulogu ODO

Poslednjih godina na Kosovu se povećao fokus na obezbeđivanju kvaliteta preduniverzitetskog obrazovanja, potrebi za jasnijim fokusom na podizanju rezultata učenja i potrebi za poboljšanjem praćenja i ocenjivanja rada obrazovnih institucija, kroz uspostavljanje mehanizma odgovornosti u obrazovnim institucijama. Sistem obezbeđivanja kvaliteta „uključuje integrisane sve politike, procedure, pravila, kriterijume, alate i instrumente i mehanizme verifikacije koji svi zajedno osiguravaju i poboljšavaju kvalitet koji zahteva školska institucija“ (EU, 2015).

Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI), poslednjih godina razvilo je niz obrazovnih politika povezanih sa obezbeđivanjem kvaliteta u preduniverzitetskim školama, koje se fokusiraju na podršku učenicima u savladavanju glavnih kompetencija zacrtanih u novom nastavnom planu i programu. Neke od obrazovnih politika koje se odnose na obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju su sledeće:

- Strategija za obezbeđivanje kvaliteta (2016-2020), integrisana u SPOK 2017-2021;
- Paket dokumenata koji se odnose na školski učinak - Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka, Instrument za procenu školskog učinka, Vodič za unutrašnje i spoljno ocenjivanje, Vodič za proveru kvaliteta škole, Vodič za profesionalnu imovinu itd.
- Posebna administrativna uputstva, kao što su AU za obezbeđivanje kvaliteta, AU za ocenjivanje školskog učinka, AU za planiranje razvoja, AU za profesionalne aktivnosti, itd.
- Uspostavljanje posebnih mehanizama na nivou obrazovnih institucija za obezbeđivanje kvaliteta, na centralnom nivou - Na opštinskom nivou - Na nivou škole.
- Zakon o inspektoratu obrazovanja itd.

Strategija za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu 2016-2020, ima za cilj da predstavi sveobuhvatan sistem obezbeđivanja kvaliteta u podsektoru preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu, kako bi doprineo poboljšanju obrazovnih usluga i obrazovnih rezultata. Strategija je identifikovala četiri strateška cilja:

- Izgradnja efikasnih mehanizama za obezbeđivanje kvaliteta;
- Unapređenje razvojnog planiranja na školskom i opštinskom nivou;
- Izgradnja kapaciteta za obezbeđivanje kvaliteta na svim nivoima;
- Podizanje svesti aktera o obezbeđivanju kvaliteta.

Sa druge strane, drugi dokumenti i relevantna uputstva čine strateški dokument sprovodljivim i definišu institucionalne uloge i odgovornosti u procesima vezanim za obezbeđivanje kvaliteta. Dakle, sa novim obrazovnim politikama na Kosovu, obezbeđivanje kvaliteta je zajednička odgovornost tri različita predmeta obrazovanja:

- Ministarstvo obrazovanja, koje predstavlja Inspektorat za obrazovanje koji je centralni mehanizam za obezbeđivanje kvaliteta,
- Opštinske direkcije za obrazovanje, koje upravljaju školama i odgovorne su u odnosu na odgovarajuću zajednicu, i
- Škole kao pružaoci direktnih usluga.

Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka je dokument koji stvara međusobnu povezanost zajedničkog rada između Škola - ODO - MONT /Inspekcije obrazovanja

---

Okvir predviđa pet oblasti kvaliteta školskog učinka, odnosno pet stubova školskih aktivnosti, koje su glavne organizacione reference za upravljanje školom, (samo) vrednovanje, planiranje, intervencije za poboljšanje i unapređenje školskog učinka na Kosovu. Ovih pet oblasti su:

- a. Rukovanje i upravljanje,
- b. Kultura i životna sredina
- c. Nastava i učenje
- d. Stručno usavršavanje nastavnika i
- e. Učinak učenika.

Očekivanja postavljena za školu, kriterijumi kvaliteta i pokazatelji školskog učinka, očekivanja su koja treba da budu referentna tačka za podršku škola od strane ODO-a, kao mehanizma opštinskih vlasti. Opšta ideja je da ODO treba da podržavaju škole u svim razvojnim procesima - u upravljanju (samo) vrednovanju, planiranju, popravnim intervencijama i unapređenju učinka.

Svaka oblast kvaliteta ima pet kriterijuma. Ovi kriterijumi proizilaze iz pet načela nastavnog plana i programa koji beleže uticaj svakog načela u svakoj oblasti školske aktivnosti. Njihova međusobna povezanost je ilustrovana u Aneksu br. 3 ovog modula za obuku.

Očekivanja Okvira za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka na Kosovu za rešavanje nasilja u školi, napuštanje škole i neupisivanja u školu

Da bi obezbedili podršku školama u sprovođenju protokola o sprečavanju nasilja u školama, sprečavanju i pružanju odgovora na napuštanje

škole, KOK i TSRNN na opštinskom nivou moraju prvo da razumeju pristup ocenjivanju školskog učinka i njegovog uticaja na ukupni učinak škole i osnovne zahteve povezane sa neupisivanjem i napuštanjem škole. U tu svrhu prvo treba pažljivo analizirati:

- Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka i njegove funkcije u procesu eksternog vrednovanja;
- Glavni aspekti ocenjivanja (oblasti kvaliteta, kriterijumi kvaliteta⁵ i pokazatelji učinka⁶);
- Načela i karakteristike eksterne evaluacije
- Pokazatelji učinka u oblasti kvaliteta: Kultura i školsko okruženje.

Očekivanja škole za zaštitu dece, sprečavanja nasilja, neupisivanja i napuštanja škole postavljena su u polu kvaliteta Kultura i školsko okruženje.

Da izvrše neophodne pripreme i obezbede kvalitetan proces podrške školama u primeni platforme za prevenciju i odgovor na napuštanje i neupisivanje, KOK i TSRNN na opštinskom nivou trebaju:

- da imaju jasne funkcije i zadatke;
- da imaju jasna nova očekivanja od škole;
- da budu upoznati sa platformom za sprečavanje i odgovor na napuštanje i neupisivanje;
- da budu upoznati sa ulogom, zadacima i odgovornostima TSRNN-a na školskom nivou, kao i sa merama preduzetim za sprovođenje platforme za sprečavanje i odgovor na napuštanje i neupisivanje;
- da znaju i imaju zajedničko razumevanje glavnih pojmova i faktora rizika zbog kojih se ne upisuju, ne pohađaju i napuštaju školu.

⁵ Kriterijumi kvaliteta proizilaze iz načela okvira nastavnog plana i programa preduniverzitetskog obrazovanja. Oni su pododeljenja domena kvaliteta.

⁶ Pokazatelji učinka su potvrdne izjave o učinku koje služe kao referenca za vrednovanje školskog učinka.

U oblasti kvaliteta: Kultura i školsko okruženje, u dva kriterijuma kvaliteta, odnosno u pet pokazatelja školskog učinka u okviru ova dva kriterijuma kvaliteta, direktno se bave aspektima koji se odnose na sprečavanje nasilja u školi:

2.1.3. Učenici su zaštićeni od povreda i nasilja/ emocionalnog pritiska.

2.5.1. Škola ima efektivne mehanizme za rešavanje slučajeva školskog nasilja i slučajeva nesreća i prirodnih nepogoda.

2.5.3. Škola ima standarde ponašanja, nege i blagostanja, razvijene u saradnji sa školskim organima, roditeljima i zajednicom.

2.5.4 Svo osoblje škole je svesno prava i obaveza utvrđenih standardima ponašanja, nege i dobrobiti.

2.5.5 Paket školskih propisa ima za cilj sprečavanje zloupotreba, ekscesa i kršenja svih vrsta.

Dok je u kriterijumu kvaliteta 2.2. u ovoj oblasti: **Škola pruža jednake mogućnosti svim učenicima da savladaju kompetencije**, definisana su tri (3) pokazatelja učinka, koji služe kao osnovna referentna tačka za nadzor nad sprovođenjem platforme SRNN. Ovi pokazatelji učinka su sledeći:

2.2.2 Tim za sprečavanje i reagovanje na neupisivanje i napuštanje (TSRNN) je funkcionalan i ima jasne procedure za identifikovanje prepreka koje mogu ometati pristup, pohađanje i postignuća učenika u školi.

2.2.3 Škola je uspostavila mreže saradnje sa spoljnim pružaocima socijalnih, zdravstvenih i ekonomskih usluga kako bi se eliminisale barijere koje mogu ometati pristup učenika, pohađanje i postignuća u školi.

2.2.6 Stopa napuštanja škole učenika je vrlo niska.

Procena školskog učinka

Sistem procene školskog učinka na Kosovu sastoji se od

od unutrašnje procene (samoprocene škole) i spoljne procene

Dokument Okvira za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka na Kosovu je ključna referenca za sistem obezbeđivanja kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju i standardizaciju procesa ocenjivanja školskog učinka, Razvojni školski plan (RŠP) i godišnji akcioni plan (MONT & PIK, 2016).

Dok su principi i postupci za ocenjivanje učinka škole, kao i glavni nosioci ovog procesa, definisani Administrativnim uputstvom (AU br. 04/2017) o proceni učinka obrazovnih institucija u preduniverzitetskom obrazovanju. Prema Zakonu o inspektoratu rada (2018), inspekcija obrazovanja je centralni organ za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju, a samim tim i za spoljno ocenjivanje školskog učinka.

Pristup sistema procene školskog učinka (PŠU) na Kosovu je razvijeno, služi za planiranje školskog razvoja i za nadgledanje njegove primene od strane školskih i obrazovnih organa. Istovremeno, PŠU sistem takođe služi za praćenje, monitoring i nadgledanje kvaliteta upravljanja školom i obrazovnih usluga. (MONT & PIK, 2016).

Stoga, kada govorimo o Sistemu ocenjivanja školskog učinka na Kosovu, mi se pozivamo na:

- Unutrašnje školsko procenjivanje / samoprocenu škole
- Planiranje školskog razvoja
- Godišnji akcioni plan - plan poboljšanja
- Spoljna procena škole
- Period sprovođenja samoprocene, spoljne procene i planiranja školskog razvoja

Glavni principi ocenjivanja školskog uspeha, kako za unutrašnju tako i za spoljnu procenu su

- Učešće
- Transparentnost
- Objektivnost
- Tačnost

Uloga ODO-a u procesu procene školskog učinka je dinamična u okviru uloge koju ima u obezbeđivanju kvaliteta obrazovanja na opštinskom nivou. Na prvom mestu, uloga ODO-a u ovom procesu pruža podršku za izgradnju unutrašnjih kapaciteta za procese obezbeđivanja kvaliteta u školama i za sprovođenje unutrašnje i spoljne procene, kao i za intervencije u poboljšanju i unapređenju obrazovnih usluga na nivou opština.

Uloga ODO-a u podršci školama za obezbeđivanje kvaliteta

Definisanje uloge ODO-a u obezbeđivanju kvaliteta i uspostavljanje relevantnih struktura za obezbeđivanje kvaliteta u ODO, jedna je od mera definisanih u dokumentu Strategije obezbeđivanja kvaliteta (2016-2020, koji je prikazan u AU br. 24/2016 o obezbeđivanju kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju. Prema ovom AU, ODO podržava i prati proces obezbeđivanja kvaliteta škole kroz sveobuhvatan proces planiranja, gde opštinski planovi razvoja obrazovanja odražavaju/ rešavaju potrebe i prioritete škole, opštinske i nacionalne prioritete razvoja obrazovanja.

Da bi ispunio svoju ulogu u obezbeđivanju kvaliteta, ODO je prvenstveno obavezan da imenuje službeno lice koje će biti odgovorno za obezbeđivanje kvaliteta obrazovanja na opštinskom nivou. Dakle, koordinator kvaliteta u ODO je službenik ODO-a i imenuje ga direktor ODO-a. To je osoba odgovorna za koordinaciju kvaliteta u ODO. Njegova uloga u ovom angažmanu usmerena je na sledeće dužnosti:

Dužnosti koordinatora za OK na opštinskom nivou	Šta se očekuje od KK na opštinskom nivou?
Kordinira rad školskih koordinatora	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Poznavanje zakonskog okvira i politika i programa za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju; ▶ Upoznavanje sa zadacima i odgovornostima KOK-a na centralnom nivou, na opštinskom nivou i u školama; ▶ Informisanje i senzibilizacija glavnih aktera u opštinskim školama u vezi sa očekivanjima i ulogom škole u OK i uspostavljanju KK kvaliteta škole; ▶ Podrška školama u funkcionisanju KOK-a ▶ Uspostavljanje procedura za uključivanje školskih saveta za osnovnu zaštitu u donošenje odluka o procesima obezbeđivanja kvaliteta na opštinskom nivou; ▶ Uspostaviti efikasne mehanizme komunikacije i stalne konsultacije sa KOK-om u školi;
Najmanje jednom godišnje posećuje škole kako bi podržao i pratio razvoj kvaliteta u školi	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Realizacija analize opšteg konteksta škola za pristup i napredak postignut u razvoju kvaliteta škole; ▶ Razviti akcioni plan i koordinisati sa KOK u školama za školske posete kako bi podržao KOK i pratio razvoj kvaliteta u školi ▶ Realizacija poseta školama prema godišnjem akcionom planu; ▶ Učešće u procesima školskog razvoja; ▶ Kontinuirana podrška KOK u školama u procesima vezanim za razvoj kvaliteta u školi
Izveštava ODO i MONT o praćenju nalaza i podržava procese razvoja školskog kvaliteta	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Uspostavljanje unutrašnjih procedura za izveštavanje o intervalima u ODO od strane KOK u školama; ▶ Obaveštavanje KOK-a u školama o funkciji izveštavanja ▶ Izveštavanje ODO-a i MONTI-a u skladu sa procedurama i vremenskim intervalima utvrđenim na lokalnom nivou / ODO-u i centralnom nivou / MONTI-u
Pružsa sažetu analizu nalaza i preporuka za direktore škola i ODO	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Analiza školskih izveštaja iz perspektive efikasnosti funkcionisanja KOK -a i uticaja procesa koji se odvijaju u školama na podizanje kvaliteta; ▶ Utvrđivanje dostignuća, razvoja, izazova, problema, mogućnosti i potreba škola ▶ Priprema posebnih preporuka za škole i ODO
Doprinosi procesu izrade razvojnog plana obrazovanja u opštini osiguravajući povezanost sa razvojnim planovima škola	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Poznavanje procesa planiranja razvoja obrazovanja u opštini; ▶ Podrška školama u procesu planiranja razvoja, učešćem u planskim aktivnostima, mentorstvom i povratnim informacijama iz analize školskih razvojnih planova i godišnjih akcionih planova; ▶ Aktivno učešće u procesu izrade razvojnog plana obrazovanja u opštini obezbeđivanjem povezanosti sa razvojnim planovima škola; ▶ Informisanje škola o uključivanju njihovih prioriteta u razvojni plan obrazovanja u opštini; ▶ Pružanje podrške školama u postizanju razvojnih prioriteta;
Sarađuje sa koordinatorima za kvalitet drugih opštinskih direkcija	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Prepoznavanje programa koji pružaju mogućnosti za razvoj kapaciteta sistema obezbeđivanja kvaliteta; ▶ Aktivno učešće u mreži saradnje sa koordinatorima kvaliteta drugih opštinskih direkcija; ▶ Razmena naprednih iskustava sa KOK-ovima škola iz časova sa KOK na opštinskom nivou;
Sarađuje i koordinira aktivnosti sa koordinatorom kvaliteta u MONT-u	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Pružanje stalnih informacija o okviru politika i planova obezbeđivanja kvaliteta; ▶ Koordinacija aktivnosti sa koordinatorom kvaliteta u MONTI-u za razvojne prioritete obrazovanja na opštinskom nivou, jačanje kapaciteta KOK u školama; ▶ Deljenje informacija sa KOK-ovima škola sa sastanaka, inicijativa i aktivnosti koordinacije sa KOK-om u MONTI-u

Po ovoj osnovi,

podela funkcija između centralnog i opštinskog nivoa kao i škola postaje jasnija, trenuci kada škole pronalaze nedostatke između centralne i opštinske odgovornosti za obezbeđivanje kvaliteta i zahtevaju informacije ili podršku iz prve faze uspostavljanja ovog mehanizma, preko opštinskih autoriteta za procese koji su u nadležnosti KOK-a na opštinskom nivou.

KOK na opštinskom nivou da bi vršio svoju ulogu u obezbeđivanju kvaliteta na opštinskom nivou i u podršci školama u ovom procesu, treba da obrati pažnju i brigu na izgradnju ličnih kapaciteta i izgradnju kapaciteta KOK-ova u školama.

Imajući u obzir nedostatak osoblja i potrebe ODO-a da ispuni svoju ulogu u obezbeđivanju kvaliteta,

ODO-ovi se ohrabruju da pored funkcionisanja položaja KOK-a na opštinskom nivou, uspostave i profesionalne grupe na opštinskom nivou za podršku školama u procesu obezbeđivanja kvaliteta, koje treba da koordinira KOK na opštinskom nivou.

Uloga ODO-a u planiranju razvoja obrazovnih institucija

MONTI je u okviru strategije za obezbeđivanje kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu (MONT, 2016) postavio određeni cilj: Unapređenje razvojnog planiranja na školskom i opštinskom nivou. Mere postavljene u okviru ovog cilja odnose se na:

- Pregled procedura i instrumenata za planiranje razvoja
- Praćenje sprovođenja školskih razvojnih planova

- Usklađivanje opštinskih planova sa školskim planovima prema oblastima kvaliteta, i
- Promovisanje razmene najboljih praksi

Sve ove mere su povezane sa ulogom i zadacima KOK-a na opštinskom nivou, posebno sa zadatkom br. 5: Doprinosi procesu izrade plana razvoja obrazovanja u opštini osiguravajući vezu sa školskim razvojnim planovima. Ista orijentacija ogleda se u AU o RPŠ-u i Planu razvoja obrazovanja na opštinskom nivou (AU 23/2016). Tamo gde prema ovom AU (član 11.), svaka opština priprema svoj plan razvoja obrazovanja na osnovu analize trenutne situacije u obrazovanju u datoj opštini i razvojnih planova institucija/škola na opštinskom nivou.

Da bi se obezbedila veza plana razvoja obrazovanja u opštini sa razvojnim planovima škola na opštinskom nivou, KOK na opštinskom nivou treba da se pozove na definicije u AU o obezbeđivanju kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju (2016), član 5. ovog AU vezan za teme od interesa. Prema definicijama u ovom AU:

- RPŠ, odnosno ciklus za razvoj kvaliteta škole, obuhvata dve glavne teme vezane za razvoj kvaliteta u školi.
- Odabir tema i aktivnosti za obezbeđivanje kvaliteta u školi zasnivaju se na oblast kvaliteta i pokazatelje utvrđene u Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka i AU za RPŠ usvojene od strane MONTI-a.
- MONT određuje teme koje su od državnog interesa na osnovu trenutnih prioriteta za obrazovnu reformu u zemlji.
- Tema od interesa za školu određuje se na osnovu rezultata iz interne evaluacije i prioriteta opštine.
- Godišnje teme se mogu ponavljati u zavisnosti od potrebe i državnih i lokalnih interesa.
- Godišnja i državna tema na nivou škole, bez obzira na vremensko trajanje, doprinose unapređenju svih oblasti školskog kvaliteta.

Da biste rukovodili radom sa školama u usklađivanju opštinskih planova sa školskim planovima prema oblastima kvaliteta, pored gore navedenih informacija, trebali biste znati i sve korake rada koji se odvijaju u ovom procesu, a koji su opisani u priručnicima i vodičima za RPŠ.

Kao je opisano u gornjem delu, u vezi sa dužnostima KK-a za planiranje razvoja, očekivanja od KK-a na opštinskom nivou su sledeća:

- Poznavanje procesa planiranja razvoja obrazovanja u opštini;
- Podrška školama u procesu planiranja razvoja, učešćem u planskim aktivnostima, mentorstvom i povratnim informacijama iz analize školskih razvojnih planova i godišnjih akcionih planova;
- Aktivno učešće u procesu izrade razvojnog plana obrazovanja u opštini obezbeđivanjem povezanosti sa razvojnim planovima škola;
- Informisanje škola o uključivanju njihovih prioriteta u razvojni plan obrazovanja u opštini;
- Pružanje podrške školama u realizaciji razvojnih prioriteta;

3.4. Uloga ODO-a u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece/učenika učenju i dečjoj zaštiti

Opštine, na osnovu zakonskog okvira i strategija u obrazovanju, imaju nadležnosti za pružanje predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, upravljanje nastavnim i nenastavnim osobljem, upravljanje administracijom preduniverzitetskih obrazovnih institucija na opštinskom nivou i obuka nastavnika i administratora obrazovanja.

Opštinske institucije takođe imaju obaveze i odgovornosti za dečju zaštitu, odnosno stvaranje uslova za pohađanje nastave, pristup dece/učenika učenju, prevenciju i reagovanje putem svojih mehanizama na nasilje u školi, neregistrovanje školovanja, napuštanje škole itd. Obaveze i odgovornosti opštine u ovoj oblasti se protežu na opštinske sektore i na unutrašnje mehanizme kao što su ODO i TSRNN.

U delu ovog modula (3.4.) za Okvir obrazovnih politika za zaštitu dece na Kosovu, date su rezimirane orijentacije u vezi sa dokumentima koji se odnose na ulogu obrazovnih institucija i drugih institucija za specifične aspekte zaštite dece i izvora koji su predviđeni za konsultacije i referencu u ovim dokumentima, uključujući:

- Strateške planove;
- Protokol o sprečavanju i upućivanju nasilja u institucije preduniverzitetskog obrazovanja
- Administrativno uputstvo o TSRNN-u
- Modul sistema o ranom upozoravanju (SRU) u SUIO-u;
- Priručnike za TSRNN;
- Administrativno uputstvo o zaštiti dece na internetu
- Paket uputstava za zaštitu dece na mreži

U sledećem odeljku, u okviru ove teme, daćemo uputstva i smernice o ulozi ODO-a i ispunjavanju ove uloge u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup deci/učenicima učenju i zaštiti dece, fokusirajući se na:

- Ulogu opštinskih TSRNN-ova u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje.
- Kapacitete ODO-a u identifikovanju i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju, rešavanju problema nasilja, napuštanja i neupisivanja
- Strategije i alate za opštinske TSRNN-ove
- Akcioni plan za napuštanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje dece u škole

Uloga opštinskih TSRNN-ova u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje

Prva stvar koja se preporučuje u pogledu funkcionisanja TSRNN-ova je opšte znanje i razumevanje uloge TSRNN-a, podržavajući principa u njihovom radu i zadacima, u ovom slučaju zadaci TSRNN-a na opštinskom nivou.

Uloga svih TSRNN-a, odnosno uloga TSRNN-a opština u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje, definisana je relevantnim Administrativnim uputstvom (AU br. 08/2018). Prema ovom AU, postoje dve glavne uloge:

- Saradnja sa relevantnim državnim institucijama, nevladinim organizacijama, kao i sa svim ostalim zainteresovanim stranama kako bi se u stvarnom vremenu sprečili slučajevi visokog rizika od napuštanja škole i neupisivanja u preduniverzitetske obrazovne institucije; i
- Korišćenje svih mehanizama i mogućnosti za identifikovanje, sprečavanje, izveštavanje, upućivanje i efikasno rešavanje predispozicija i slučajeva napuštanja

Rad TSRNN-ova, prema odgovarajućem AU-u, treba da se zasniva na osnovnim principima lokalnih i međunarodnih pravnih instrumenata koji se odnose na osiguravanje prava na kvalitetno obrazovanje za sve, kao što su:

- Jednakost
- Učešće i sveobuhvatnost
- Nediskriminacija
- Opstanak i razvoj

Prema relevantnom AU-u za TSRNN, timove na opštinskom nivou uspostavlja Opštinska direkcija za obrazovanje, koju predstavljaju dva člana u tim timovima i u sastavu kako je definisano u uputstvu. Nakon svog osnivanja, TSRNN na opštinskom nivou, kako bi ispunio svoju ulogu u podršci gore navedenim principima, ima odgovornost da:

- Održavaju sastanke svaka tri meseca, i koliko god je često potrebno, da pregledaju i reše sve slučajeve koje su škole predložile;
- Izveštavaju opštinskog direktora obrazovanja, svaka tri meseca i po potrebi;
- Preko predsedavajućeg TSRNN-a na opštinskom nivou, informišu školske timove o napretku u rešavanju konkretnih slučajeva;
- Izveštavaju TSRNN-u na centralnom nivou / MONTI.

Kao podršku opštinskim timovima da izvrše svoju ulogu i mandat u sprečavanju, reagovanju i adekvatnom rešavanju problema napuštanja i neupisivanja u obavezno obrazovanje, MONTI je uz podršku UNICEF-a, 2014. godine izradio priručnik za opštinske timove (i koji je u procesu pregleda i dopune zasnovanim na novim dostignućima u obrazovanju), koji pruža:

- uputstva i ideje za TSRNN-ove opština da steknu potrebne veštine za obavljanje svog posla, kao i
- konkretne alate za pomoć TSRNN-ima u opštinama da preduzmu mere koje će doprineti sprečavanju i odgovoru na napuštanje škole.

Dakle, da biste ispunili svoju ulogu u TSRNN-u na opštinskom nivou, morate delovati u skladu sa ulogom, principima i zadacima utvrđenim u relevantnom AU-u i morate koristiti uputstva, ideje i radne alate / instrumente za preduzimanje konkretnih akcija što će doprineti sprečavanju i odgovoru na napuštanje škole.

Rad TSRNN-a u opštinama u velikoj meri je povezan sa dokumentovanjem slučajeva u modulu Sistema ranog upozoravanja (SRU), slučajevima napuštanja škole, neupisivanjem u školi i slučajevima rizika od napuštanja škole i upućivanjem slučajeva koji pripadaju ili su povezani sa opštinskim nivoom. Administrativno uputstvo o TSRNN-u (2018), predviđa odredbe za poseban modul Sistema ranog upozoravanja (SRU) u Sistemu upravljanja informacijama u obrazovanju (SUIO), koji:

- a. Generiše informacije o slučajevima opasnosti od napuštanja škole, koje svakodnevno identifikuju, prijavljuju i tretiraju škole.
- b. Povezuje informacije iz škole, ODO i MONT, pružajući kvantitativne i kvalitativne informacije i indikacije stanja na terenu i mogućnosti za orijentaciju politike na svim nivoima: škola, ODO i MONT.
- c. odgovara i informacijama doprinosi modulu registra slučajeva nasilja u školama.
- d. Škole su dužne da registruju slučajeve za koje postoji rizik od napuštanja škole u Sistemu ranog upozoravanja (SRU) i da drže odgovornim relevantne institucije

navedene u sistemu upućivanja i rukovanja predmetima.

- e. Direktor škole odgovoran je za unos podataka u SRU, a osobe ovlašćene od direktora (članovi TSRNN-a) mogu imati pristup sistemu.

- Poboljšanje dokumentovanja u SRU o slučajevima napuštanja škole, neupisivanju u školu i slučajevima rizika od napuštanja škole, je još jedna preporuka za opštinski TSRNN. Predlaže se vođama opštinskih timova, u punoj koordinaciji sa ODO-om, da rade sa školama na njihovom informisanju i na izgradnji kapaciteta za registraciju SRU-a svih slučajeva napuštanja škole i neupisivanja u školu i upućivanja na slučajeve koji su nadležni i mogu ih napraviti škole.

Kapaciteti ODO-a u identifikovanju i uklanjanju prepreka pristupu obrazovanju

Dimenzija kapaciteta ODO-a za identifikaciju i uklanjanje prepreka pristupu obrazovanju u velikoj meri povezana sa osobljem koje imaju ODO, njihovom pripremom i iskustvom, funkcionisanjem ODO mehanizama, kao što je TSRNN na opštinskom nivou, ali i TSRNN na nivou škole.

Da bi se obezbedili efikasni kapaciteti za identifikaciju i uklanjanje prepreka pristupu obrazovanju na nivou ODO-a, neophodno je prvo kompletirati tim na opštinskom nivou, a zatim

- izvršiti analizu TSRNN potreba za informacijama i razvojem veština kako bi se identifikovale i eliminisale prepreke pristupu obrazovanju⁷, radi zaštite dece;

⁷ Pozivajući se na deo 3.1 ovog modula, podsetite se na neke prepreke u pristupu obrazovanju, kao što su:

- Teški ekonomski uslovi u porodici;
- Nedostatak profesionalnih usluga u školama;
- Udaljenost škola u ruralnim područjima (nedostatak organizovanog prevoza);
- Nedostatak bezbednosti na putevima u školi;
- Nasilje u školi;
- Prisustvo lokala u blizini škole;
- Afirmativni pristup dečijem radu i nedostatak svesti o negativnim efektima na zdravlje i razvoj deteta;
- Nedostatak saradnje škole sa institucijama socijalne zaštite za rešavanje slučajeva dece koja su uključena u rad;
- Nedovoljno angažovanje opštinskih direkcija za obrazovanje i relevantni mehanizmi za rešavanje problema napuštanja škole i dečijeg rada;

- obezbediti sva dokumenta, protokole i priručnike koji se odnose na zaštitu dece, sprečavanje nasilja, rad TSRNN-a, itd.;
- analizirati kontekst obrazovanja na opštinskom nivou, izazove, prepreke u obrazovanju, uključujući prepreke za pristup, kvalitet obrazovanja, ekonomske i socijalne uslove, nasilje u školama, uticaj porodice, škole i socijalnih faktora, itd.
- održati obuke, mentorske i konsultantske aktivnosti sa ODO i TSRNN, na osnovu TSRNN plana rada na opštinskom nivou.

Identifikacija prepreka u pristupu obrazovanju samo je jedan korak ka tome da ih reše institucije koje imaju uloge i odgovornosti u ovoj oblasti. Nesumnjivo je da je uloga obrazovnih institucija u rešavanju problema dečijeg rada od posebnog značaja. To uključuje Opštine/ODO, koje prema važećem zakonodavstvu imaju posebne odgovornosti u upravljanju obrazovanjem na opštinskom nivou, stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristupu dece/učenika učenju i zaštiti dece, koordinaciji mera sa drugim mehanizmima na opštinski nivo i MONTI u rešavanju ovih prepreka, kao i u podršci školama u procesu učenja i njegovom razvoju.

Proces identifikacije i eliminisanja prepreka pristupu obrazovanju zahteva vreme, a istovremeno zahtevaju unutrašnje kapacitete, kako na centralnom nivou, tako i na opštinskom nivou i na nivou škole. To zahteva analizu potreba kao što je gore opisano, a zatim treba razviti akcione planove za razvoj kapaciteta.

Pozivajući se na plan rada TSRNN-ova i njihovih potreba, predloženo je da ODO-ovi nude

- Obuke za TSRNN na opštinskom nivou koje bi trebalo da se usredsrede na identifikovanje dece van škole, bavljenje slučajevima na opštinskom nivou, kao i strategije na opštinskom nivou za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole;
- Stalno praćenje, mentorstvo i podrška u podršci i olakšavanju sprovođenja akcionog plana TSRNN-a;
- Organizovanje sastanaka sa TSRNN-om na školskom nivou, aktivnosti za razmenu dobrih iskustava između TSRNN-a u opštinskim školama,
- Razmena iskustava sa TSRNN-ovima drugih opština
- Podrška u izradi instrumenata za identifikovanje dece van škole itd.

Strategije i sredstva za opštinske TSRNN-e

Opštinski TSRNN priručnik (2014) pruža smernice o strategijama i sredstvima za opštinske TSRNN-e u ispunjavanju svojih uloga. Prema priručniku, na osnovu analize situacije, opštinski TSRNN-i, u bliskoj saradnji sa školskim TSRNN-ima i školama u kojima postoji ne-upisivanje dece ili postoji rizik od napuštanja škole, opštinski TSRNN-i izrađuju akcioni plan koji usklađuju sa određenim aktivnostima u okviru Akcionih planova na nivou škola.

U akcioni plan preporučuje se da se uključe glavne strategije opštinskog TSRNN-a za identifikovanje i upućivanje slučajeva napuštanja školovanja, neupisivanja u školu i slučajeva sa rizikom od napuštanja škole, uključujući glavne stubove intervencije, kao što su:

- Uključivanje mera zaštite dece, identifikovanje i uklanjanje prepreka pristupu obrazovanju u sve dokumente i dinamičke planove rada na opštinskom nivou koji se odnose na decu/ učenike i njihovo školovanje;
- Funkcionalizacija TSRNN-a na opštinskom nivou i podrška školama u funkcionalizaciji TSRNN-a u školama;
- Aktivnosti podizanja svesti - podizanje baze informacija i senzibilizacije radi identifikovanja slučajeva napuštanja škole, neupisivanja u školu i slučajeva rizika od napuštanja škole;
- Podizanje kapaciteta TSRNN-a na opštinskom i školskom nivou;

• Kvalitet obrazovanja (preopterećeni nastavni plan i program, neadekvatna metodologija rada sa učenicima, nedostatak nastavnih sredstava i odgovarajuće školske infrastrukture, rad u smenama).

- Povećanje nivoa komunikacije između TSRNN-a i drugih zainteresovanih strana na opštinskom nivou
- Dokumentacija u modulu SPH o slučajevima napuštanja škole, slučajevima rizika od napuštanja škole, da bi se svi slučajevi, ako je potrebno, uputili nadležnim službama;
- Pružanje direktnih usluga za slučajeve napuštanja škole, neupisivanje u školu i slučajeva rizika od napuštanja školovanja;

Opštinski akcioni plan za sprečavanje napuštanja i reagovanje na napuštanje i neupisivanje dece u škole

Priručnik za upravljanje obrazovanjem u opštinama opisuje da je dužnost ODO-a da obezbede uspostavljanje efektivnih mehanizama za evidentiranje, praćenje, izveštavanje, intervenciju i odgovornost za identifikaciju, upućivanje i upravljanje slučajevima dece van škole, radi sprečavanja izostajanje učenika i napuštanje škole. Ova orijentacija za ispunjavanje ovog zadatka trebalo bi da ima i opštinski akcioni plan za sprečavanje napuštanja i reakcije na napuštanje i neupisivanje dece u škole.

Osnovni princip za izradu akcionog plana je uključivanje u proces planiranja svih aktera TSRNN-a i drugih mehanizama na opštinskom nivou, tako da se odgovornost u sprovođenju raspoređuje prema odgovornostima određenim za odgovarajuće aktivnosti.

U okviru akcionog plana, TSRNN na opštinskom nivou treba da identifikuje prioritete intervencije kako bi se osigurali osnovni uslovi za započinjanje ovog procesa. O nekim intervencijama se govori u gornjem odeljku o strategijama i sredstvima za opštinske TSRNN-e.

U skladu sa akcionim planom za opštinski TSRNN, smernice i uputstva su data u odgovarajućem priručniku (2014), prema kojem je instrument za izradu opštinskog akcionog plana za sprečavanje napuštanja škole i boravka van škole, uključuje informacije koje treba da sadrže analizu situacije i koje podatke treba prikupiti za razvoj analize situacije i dimenzije koje treba uzeti u obzir prilikom planiranja.

Akcioni plan za sprečavanje napuštanja i reagovanja na napuštanje i neupisivanje dece u škole je dinamičan dokument o radu TSRNN-a na opštinskom nivou. Svako planiranje u obrazovanju i šire treba da se zasniva na ciklusu „planiraj, uradi, kontroliši i deluj“:

- „planiraj“ se odnosi na akcioni plan, zasnovan na analizi situacije, izveštaju o samoproceni;
- „uradi“ se odnosi na sprovođenje plana mera i aktivnosti, tokom celog trajanja akcionog plana;
- „kontroliši“ se odnosi na provere i kontrole uključene za praćenje učinka u sprovođenju planiranih aktivnosti i postizanju predviđenih rezultata, i
- „deluj“ se odnosi na povratne informacije i postupke promene i radnje potrebne za pregled, u zavisnosti od utvrđenih potreba i mogućnosti.

To znači da prvo treba osigurati zastupljenost svih školskih mehanizama u procesu planiranja.

Sveobuhvatna analiza situacije obrazovanja na opštinskom nivou, prepreka pristupu obrazovanju i situacijama sa slučajevima napuštanja škole, neupisom u školu i slučajevima rizika od napuštanja škole, čini osnovu dobro organizovanog planiranja i uspostavljanja mera za uklanjanje prepreka pristupu obrazovanju i poboljšanju koraka u upućivanju na slučajeve napuštanja škole, neupisivanja u školu i slučajeva rizika od napuštanja škole. Za sveobuhvatnu analizu u ovoj oblasti potrebno je pravilno odgovoriti na sledeća tri pitanja:

- Gde smo sada?
- Gde želimo da budemo?
- Kako ćemo stići tamo?

Nakon što je tim za planiranje na opštinskom nivou razjasnio odgovore na ova tri pitanja, dovršio analizu situacije, identifikovao glavne prepreke pristupu obrazovanju, stvarnu situaciju sa problemom napuštanja i neupisa u školu, kao i identifikovao mogućnosti za eliminisanje

svih prepreka pristupu obrazovanju, započinje procesom planiranja.

Proces planiranja treba da pruži konkretne odgovore na sledeća pitanja, odgovori koji su integrisani u instrument za razvoj opštinskih akcionih planova za decu van škole i sprečavanje napuštanja škole na Kosovu:

- **Kratkoročni i dugoročni ciljevi** - Koji su postavljeni kratkoročni i dugoročni ciljevi u uklanjanju svih prepreka pristupu obrazovanju?
- **Prioriteti** - Koji su kratkoročni i srednjoročni prioriteti?
- **Mere koje treba preduzeti** - Šta treba preduzeti?
- **Utvrđeni rokovi** - Kada?
- **Odgovorni** - Ko?
- **Ljudski i finansijski resursi** - Sa čime? Ko podržava?
- **Pokazatelji učinka, dokazi i dokumentacija** - Koji su pokazatelji? Kako i kada se dokazi odražavaju i gde se izveštava?

Priručnik za opštinski TSRNN (2014) pruža informacije o dimenzijama koje treba uzeti u obzir prilikom pripreme akcionog plana za sprečavanje napuštanja i reakcije na napuštanje i neupisivanje dece u škole. Informacije organizovane u okviru 16 modula, Tim treba uzeti u obzir u fazi planiranja, ali i tokom procesa sprovođenja plana. Moduli pokrivaju sledeće teme⁸:

- **Modul 1: Identifikacija, praćenje i prijavljivanje** dece van škole ili sa opasnošću od napuštanja škole;
- **Modul 2: Registrovanje informacija za decu** van škole i decu koja napuštaju školu;
- **Modul 3: Priprema za upis u prvi razred;**
- **Modul 4: Obrazovni sistem za podizanje svesti** o zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana;

- **Modul 5: Dokumentacija i registracija;**
- **Modul 6: Bezbedan početak obrazovanja u** ranom detinjstvu;
- **Modul 7: Puna podrška studentima koji su u** opasnosti napuštanja;
- **Modul 8: Podrška učenju za učenike koji su u** opasnosti od napuštanja škole;
- **Modul 9: Nepohađanje**
- **Modul 10: Finansijska, materijalna i pitanja** prevoza;
- **Modul 11: Sveobuhvatnost i bezbednost u** zajednici i u školama;
- **Modul 12: Omladinske usluge i podrška u** zajednici;
- **Modul 13: Od neformalnog do formalnog** obrazovanja;
- **Modul 14: Podrška školi;**
- **Modul 15: Prikupljanje i praćenje podataka;**
- **Modul 16: Usluge za repatriranu i vraćenu** decu

Rad TSRNN-a na opštinskom nivou na osnovu ovih modula,

U skladu je sa ulogom TSRNN-a i ODO-a u stvaranju uslova za pohađanje nastave, pristup dece/ učenika nastavi i zaštiti dece.

⁸ Opširnije za pitanja koja pokrivaju module, pogledajte opštinski TSRNN priručnik (2014), https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/doracak-per-ekipet-komunale-per-parandalim_1.pdf

3.5. Praćenje i procena, podrška i izveštavanje za TSRNN

Da bi se TSRNN-i podržali na školskom nivou i obezbedila njihova održivost, na opštinskom nivou treba izgraditi dobru konsolidovanu praksu za praćenje i procenu procesa uspostavljanja i funkcionisanja TSRNN mehanizma.

Proces praćenja treba da istakne uspehe/ dostignuća, izazove, potrebe, mogućnosti za povećanje kvaliteta obrazovnih usluga, kako bi se svima obezbedio pristup obrazovanju, uticaj TSRNN mehanizma na opštinskom nivou i školskom nivou, kao i naučene lekcije koje treba podeliti sa relevantnim zainteresovanim stranama radi prilagođavanja i poboljšanja procesa, gde je to potrebno.

Pripreme za praćenje - Šta treba uzeti u obzir tokom pripremnog procesa praćenja? Proces praćenja i procene uspostavljanja i funkcionisanja TSRNN mehanizma treba uzeti u obzir:

- Kontekst škola i kulturu školske zajednice
- Uključenost civilnog društva
- Plan rada TSRNN-a na školskom nivou
- Prethodno školsko iskustvo i rad TSRNN-a u upravljanju predmetima
- Mogućnosti za efikasnu razmenu informacija
- Prijavljeni podaci u modulu sistema ranog upozoravanja o napuštanju

Praćenje - Posete školama i direktni sastanci sa školskim TSRNN-ima najefikasniji su način praćenja efikasnosti rada TSRNN-a, radi nadgledanja procesa upravljanja slučajevima. Posete školama treba obaviti radi prikupljanja informacija o:

- Funkcionisanju TSRNN-a na školskom nivou;
- Realizacija školskog plana za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole;
- Identifikacija dece van škola;
- Strategije za sprečavanje napuštanja škole na nivou škole;
- Posao koji TSRNN obavlja na školskom nivou u izveštavanju slučajeva u modulu Sistema ranog upozoravanja napuštanja;

U trenutnim okolnostima, kada su obrazovni sistemi i društvo suočeni sa pandemijom COVID 19, potrebni su različiti modaliteti i alternative za praćenje rada obrazovnih institucija/škola, pored direktnih poseta školama, kao što su online sastanci i redovna komunikacija kroz aplikativne programe koji omogućavaju prikupljanje i razmatranje informacija i upravljanih slučajeva ili slučajeva koji zahtevaju podršku opštinskih vlasti i njihovih mehanizama.

Za prikupljanje podataka iz školskih poseta i direktnih sastanaka sa školskim TSRNN-ima, sastanaka sa školskim rukovodiocima, nastavnicima, roditeljima itd., kao i online sastanaka ili drugih modaliteta rada, predlaže se da se pripreme i koriste standardni instrumenti koji omogućavaju izdavanje zbirnih izveštaja na opštinskom nivou, koji se odnose na relevantne pokazatelje za sprečavanje i odgovor na nasilje u školi, napuštanje škole i neupisivanje u škole. Kao podrška radu Inspektorata za obrazovanje i Opštinskih direkcija za obrazovanje pripremljena su dva instrumenta koja se mogu koristiti u ove svrhe, a koja su navedena u prilogu ovog modula za obuku:

- Dodatak 4: *Kontrolna lista za analizu rada Timova za sprečavanje i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja; i*
- Dodatak 5: *Obrazac sa listom pitanja prema relevantnim pokazateljima za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje u školu.*

Praćenje akcionog plana TSRNN-a na opštinskom nivou - ODO, osim praćenja rada školskog TSRNN-a, takođe vrši praćenje i procenu sprovođenja akcionog plana TSRNN-a na opštinskom nivou, kroz prikupljanje podataka i njihove registracije, analizu napretka i izdavanje smernica i preporuka za korektivne mere. Osnova za praćenje aktivnosti je plan aktivnosti ili mere godišnjeg akcionog plana, u odnosu na svaki specifični cilj akcionog plana.

Napredak ili procena za sprovođenje akcionog plana TSRNN-a na opštinskom nivou, preporučuje se da se izvrši na tri nivoa, u skladu sa uputstvima u AU (2016) za godišnji plan ODO i godišnji plan rada škole, u:

Prvi nivo uključuje aktivnosti završene na vreme (označene zelenom bojom)

Drugi nivo uključuje aktivnosti koje kasne sa sprovođenjem (označene žutom bojom)

Treći nivo uključuje aktivnosti koje su otkazane ili kojima pretil opasnost da budu otkazane (označene crvenom bojom).

Tako se procena napretka vrši uz upotrebu semaforских boja

Specifični ciljevi	Mere / aktivnosti	Napredak			Dostignuća	Poteškoće	Dodatne mere
			B	C			
OS1	1.1.						
	1.2.						
	1.3.						
	1.4.						

Izveštavanje

Preporučuje se da praćenja budu priložena izveštajima koji odražavaju funkcionalizaciju TSRNN-a⁹, tekući napredak plana upravljanja slučajevima TSRNN-a. Predlaže se izrada tromesečnih izveštaja i godišnjeg izveštaja na opštinskom nivou. Izveštaji treba da se koriste za:

- obezbediti da aktivnosti na sprovođenju planiranih mera i postizanju ciljeva za sprečavanje i reakciju na napuštanje škole dobro napreduju;
- služiti kao sredstvo za TSRNN na opštinskom nivou za isticanje nerešenih slučajeva;

⁹ U Aneksu br.2 ovog modula za obuku dat je jedan deo sažetog izveštaja o nalazima praćenja i mentorstva ODO-a i škola, u vezi sa funkcionisanjem ODO-a.

- donose odluke o slučajevima kojima će upravljati opštinski nivo i strategije koje će biti odabrane za efikasno rukovanje predmetima i upravljanje njima;
- prijavljuju TSRNN-u na centralnom nivou/ MONT-u, kao i za
- orijentisanje podrške TSRNN-u na školskom nivou.

Izveštaji pripremljeni praćenjem TSRNN-a treba da se podnose ODO-u i TSRNN-u na centralnom nivou/MONT-u. Izveštaji treba da budu specifični za dotično područje/ja koje se nadgleda, npr.

- Funkcionisanje TSRNN-a na opštinskom nivou i opštinskim školama;
- Deca koja nisu upisana u školu;
- Deca/učenici koji su u riziku da napuste školu;

- Deca/učenici koji su napustili školu;
- Pohađanje škole;
- Rezultati i postignuća škola itd.

Izveštaji treba da imaju merljive statističke pokazatelje i sa mogućnošću upoređenja sa prethodnim izveštajima.

Koraci koje treba slediti u prikupljanju podataka za modul Sistema ranog upozoravanja o analizi napuštanja podataka o radu TSRNN-a i njihovoj efikasnosti, trebalo bi da budu u skladu sa orijentacionim modelom kako sledi

Pokretanje i prikupljanje podataka	Izveštavanje
MONTI kroz modul sistema ranog upozoravanja na napuštanje i TSRNN-a zahteva prikupljanje podataka iz svih škola i opština u ovoj oblasti	MONTI prima opštinske izveštaje sa podacima u modulu ranog upozoravanja, proverava tačnost podataka koji dolaze iz opština, priprema izveštaj u skladu sa procedurama MONT-a, generiše izveštaje širom zemlje i pokreće postupke i mere za eventualnu reviziju politike, podršku TSRNN-a na opštinskom i školskom nivou.
ODO zahteva od škola da prijave podatke u odgovarajućem modulu i u obliku koji zahteva MONT	ODO, putem SUIO-a, vidi statistiku iz školskih izveštaja, proverava tačnost podataka koji dolaze iz škola, priprema izveštaj i šalje MONTi-u. ODO preduzima mere u slučajevima kada su informacije netačne. Takođe ODO, prima izveštaje/spise o školskim slučajevima i obraća im se u skladu sa odgovornostima koje ima i u koordinaciji sa drugim institucijama, u zavisnosti od slučaja.
Škola preduzima mere za identifikovanje slučajeva sa rizikom od napuštanja škole, započinje njihovo tretiranje i beleži/ prijavljuje slučajeve u modulu Ranog upozoravanja napuštanja	Škola izveštava o slučajevima na formalnim sastancima u ODO-u, ali ODO putem sistema ranog upozoravanja može generirati izveštaje za škole kad god im zatrebaju da analiziraju situaciju, prijave i preduzmu mere. U fazi kada škola obrađuje slučajeve i bilo koji od njih je pod odgovornošću drugih institucija (kao što su CSR, KP, PM, itd.), tada te slučajeve upućuje opštinskom TSRNN-u sa predlogom da se tretiraju od strane potrebnih usluga prema specifikacijama koje imaju. (Škola preuzima i štampa spise predmeta koji se moraju uputiti opštinskom TSRNN-ima i tamo ih predaje u fizičkoj kopiji)

Pored izveštaja, TSRNN na opštinskom nivou treba da razvije/pregleda akcioni plan kako bi obuhvatio neophodne aktivnosti koje pomažu u poboljšanju i unapređenju rada TSRNN-a na nivou škole i stvaraju uslove za pohađanje nastave, pristup deci/učenika nastavi i zaštite dece.

Stalna podrška TSRNN-a

Podrška TSRNN-a na opštinskom nivou, uključujući TSRNN na školskom nivou, treba da uključuje aktivnosti obuke, mentorstva i savetovanja, umrežavanje TSRNN-a, razvoj radnih pomoćnih sredstava, vodiča, priručnika, itd. U skladu sa ovim, preporučuje se upotreba ovog modula za obuku za ODO.

Dokumentovanje rada TSRNN-a

Svaka aktivnost koja se odvija u okviru TSRNN-a mora biti dokumentovana. Dokumentovanje je preporučljivo uraditi u zavisnosti od aktivnosti i oblika njihove realizacije, kao što su:

- Odluka o TSRNN-u;
- Plan rada TSRNN-a;
- Dnevni red sastanaka;
- Lista učesnika;
- Izveštaji o upravljanju slučajevima;
- Izveštaji o unosu podataka i izveštavanje u modulu Sistem ranog upozoravanja za učenike kojima preči napuštanje škole Informativni izveštaji i zbirni izveštaji za ODO i MONT;
- Fotografije, video snimci itd.

Standardni oblik izveštaja sa sastanaka i aktivnosti realizovane od strane TSRNN-a

U raznim vodičima i priručnicima za škole i OZO date su različite orijentacije i uputstva za oblik izveštavanja od strane odgovarajućih mehanizama. Gotovo sva navedena uputstva i smernice su standardi koji važe i za izveštaje od strane TSRNN-a. Elementi koje TSRNN izveštaj o radu treba da sadrži su sledeći:

- Osnovne informacije (Datum/Mesto sastanka/ aktivnosti, sastavljač izveštaja, broj učesnika itd.)
- Uvod (svrha sastanka/aktivnosti/, tok rada (trajanje, učesnici, organizacioni aspekti, itd.), obrađena tema/e)
- Rezime izveštaja sastanka/aktivnosti/ (rezultati/autputi, odluke, ključne lekcije, poteškoće i izazovi, potrebe /zahtevi)
- Predloge, preporuke za budućnost i dodatne informacije (rezultati koji se očekuju da budu razvijeni, preporuke za dalju podršku, komentari i dodatne informacije)
- Aneks (dnevni red, slike, spisak učesnika)

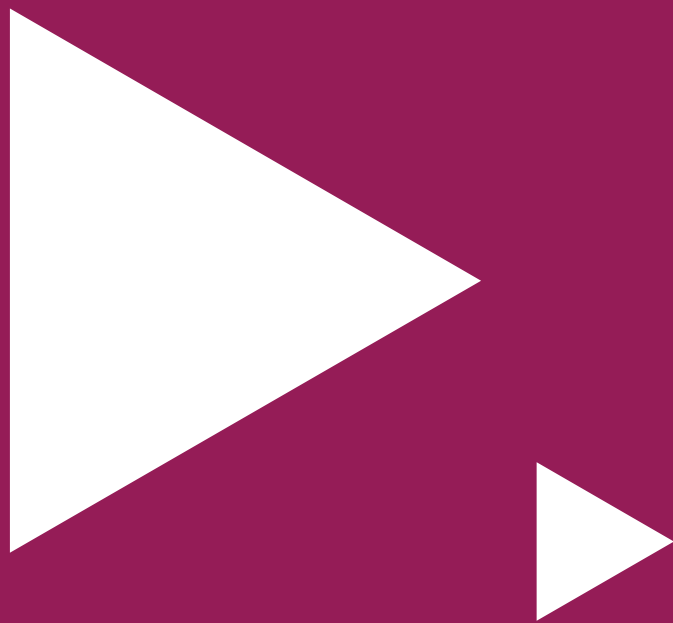

▶ 4

Aneks

Aneks 1:

Uloga obrazovnih institucija u rešavanju dečijeg rada - Rezime izveštaja o obavezama obrazovnih institucija za sprovođenje Administrativnog Uputstva VRK 05/2013 sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu¹⁰

MONT je krajem 2013. godine (24.12.2013.) usvojio rezime izveštaja u vezi sa obavezama obrazovnih institucija (MONT, ODO i školama za sprovođenje Administrativnog Uputstva VRK 05/2013 o sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu.

U ovom izveštaju su definisane intervencije u funkciji sprovođenja AU 05/2013, u skladu sa institucionalnim odgovornostima. Sledeća tabela prikazuje rezime zaključaka koje je usvojila radna grupa.

Institucije	Intervencije u funkciji sprovođenja AU 05/2013
MONT	<p>Sektor nastavnog plana i programa</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Sprovođenje principa sveobuhvatnosti podržavajući škole da obezbede da nastavni planovi i programi, raspored nastave, metode nastave i ocenjivanja, i komunikacija sa učenicima i roditeljima budu osetljivi na potrebe, interese i mogućnosti dece koja rizikuju da napuste školu (uključujući decu koja kombinuju posao i školu); ▶ Uključivanje bezbednosnih aspekata na radu (opasnosti na radu u nekim sektorima, zaštitne mere, upravljanje rizikom, itd.), Informacije o zabranjenim oblicima rada za osobe starosti od 15 do 18 godina i pravima radnika u oblasti nastavnog plana i programa, život i rad i u okviru modula za razvoj životnih veština; <p>Sektor udžbenika i nastavnih sredstava</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Usklađivanje udžbenika sa novim zahtevima koji proizilaze iz novih nastavnih planova i programa i Okvira nastavnih planova i programa preduniverzitetskog obrazovanja, uključujući preporuke za sektor nastavnog plana i programa (videti preliminarne tačke); <p>Sektor za profesionalni razvoj nastavnika</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Razvoj modula za pripremu nastavnika za povlačenje dece iz opasnih oblika rada i sprečavanje uključivanja dece u rad; ▶ Izgradnja kapaciteta nastavnika da rešavaju specifične potrebe dece kojoj pretil napuštanje škole (uključujući decu koja kombinuju školu i rad) <p>Sektor opšteg obrazovanja</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Informisanje, mobilizacija, nadgledanje i podrška ODO-ima i školama u ispunjavanju njihovih obaveza za sprovođenje AU 05/2013 (videti spisak odgovornosti za ODO); <p>Odsek za zajednice</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Povećana posvećenost u obezbeđivanju uključivanja dece iz RAE zajednice u obrazovanje; <p>Odsek za stručno obrazovanje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Dodatno angažovanje da stručne škole pripreme učenike za tržište rada i podizanje svesti o aspektima zaštite na radu i pravima radnika;

¹⁰ Izveštaj MONT-a, sa protokolom 217, od 14.01.2014.

Institucije	Intervencije u funkciji sprovođenja AU 05/2013
ODO	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Informisanje, mobilizacija, nadzor i podrška školama u ispunjavanju njihovih obaveza za primenu AU 05/2013 (navedene u nastavku); ▶ Stalna analiza situacije (broj dece na poslu koju su utvrdile škole, uzroci i posledice njihovog angažovanja na poslu); ▶ Adresiranje aspekata koji su odgovorni za ODO, kao što su: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Obezbediti prevoz ne samo u situacijama kada je udaljenost velika, već i u slučajevima kada bezbednost nije na pravom nivou (nedostatak osvetljenja, opasnost od pasa lualica u ruralnim oblastima ili drugo); ▶ Organizovanje obroka sa hranom u školama, bilo kroz funkcionisanje školskih kuhinja, bilo kroz ugovaranje relevantnih usluga: procena mogućnosti za decu koja trebaju biti oslobođena plaćanja obroka; ▶ Pобољшanje školske infrastrukture; ▶ Pružanje mogućnosti školama da organizuju dopunsko obrazovanje za učenike sa lošim uspehom; ▶ Pružanje mogućnosti za ubrzano učenje deci koja su na duži period napustila školu; ▶ Pokretanje identifikovanih problema (koji nisu u nadležnosti ODO-a i škola) nadležnim opštinskim vlastima radi povećanog angažmana (Direkcija za zdravlje i socijalnu zaštitu), Direkcija za kulturu, omladinu i sport; Direkcija za poljoprivredu, Direkcija za inspekcije itd.); ▶ Aktivno učesće i pokretanje identifikovanih problema na koordinacionim sastancima sa partnerom (Lokalne akcione zajednice, Lokalne bezbednosne zajednice, Radne grupe, itd.) ili na drugim sastancima koje ODO mogu pokrenuti sami
Škole	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Otvorenost prema zajednici i povećana osetljivost na probleme zajednice u kojoj škola deluje; ▶ Evidentiranje slučajeva dece koja su uključena u opasne oblike rada (navedeni u Aneksu AU 05/2013) za potrebe ODO i MONT; ▶ Planiranje individualizovane edukativne podrške za povlačenje dece sa posla; ▶ Upućivanje slučajeva dece koja su uključena u opasne oblike rada (navedeni u Aneksu AU 05/2013) Centru za socijalni rad radi daljeg rešavanja; ▶ Praćenje daljeg postupanja sa slučajevima koje su uputili CSR ili drugi partneri, putem povratnih informacija od partnera kod kojih su slučajevi upućeni; ▶ Sprovođenje obrazovnog paketa za sprečavanje i reakciju na napuštanje; ▶ Identifikovanje prepreka pristupu obrazovanju na nivou škole, planiranje intervencija na nivou škole i predlaganje mera u okviru razvojnih planova za ODO i MONT; ▶ Podizanje svesti učenika o problemu i podsticanje Grupa za dečija prava za sastavljanje različitih materijala za podizanje svesti, poput postera, brošura i letaka, i organizovanje različitih aktivnosti podrške vršnjacima; ▶ Savetovanje roditelja ili staratelja i članova porodice o rizicima određenih radnih aktivnosti i potencijalnim efektima tih rizika na zdravlje i razvoj dece; ▶ Povećanje nivoa saradnje sa drugim pružaocima usluga i partnerima (policija, CSR, NVO, preduzeća itd., koji nude obrazovne programe i fokusiraju se na zaštitu dece) kako bi se uklonila deca koja kombinuju školu i posao ili/i povratak i integracija dece koja su napustila školu;

Aneks 2:

Delovi iz sažetog izveštaja o nalazima praćenja i mentorisanja ODO-a i škola, u vezi sa funkcionisanjem TSRNNŠ-a¹¹

Izveštaj je izradila Grupa za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole i neupisivanje na nivou MONT-a.

Izveštaj rezimira zakonodavnu i operativnu stranu rada MONT-a sa svojim partnerima, kao i nalaze iz procesa praćenja i mentorstva u 21 opštini Republike Kosovo, o sprovođenju politika protiv napuštanja škole u svakodnevnoj praksi škola, i ODO-a.

Pozivajući se na izveštaj o praćenju i mentorstvu škola i ODO-a, odnosno timova za sprečavanje i reakciju na napuštanje škole i neupisivanje (TSRNNŠ), fokus je bio na dva cilja:

- Identifikacija situacije u vezi sa uspostavljanjem i funkcionisanjem TSRNNŠ-a, kao i
- Podrška školama i ODO-ima u funkcionisanju ovih mehanizama

Ovaj pristup imao je za cilj da se pozabavi preprekama koje utiču na uključivanje u obrazovanje, izgradnjom kapaciteta škola za identifikovanje, prijavljivanje i tretiranje slučajeva u riziku od napuštanja školovanja.

Procena mehanizama i institucionalne posvećenosti za garantovanje redovnog pohađanja obrazovanja u obaveznom obrazovanju kao i za merenje i rešavanje faktora rizika koji utiču na obrazovanje naše dece, bio je prioritet postavljen od strane Grupe za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje škole na nivou MONT-a.

Sažetak nalaza u ODO

Pozivajući se na primljena pitanja i odgovore, praćene činjenicama navedenim na terenu, izveštaj pokazuje da 19 opština sprovodi AU za uspostavljanje i rad timova i da su shodno tome osnovali timove i koriste priručnike. U međuvremenu, 2 ODO-a (Dragaš, Priština) još uvek nisu uspostavili timove, pa je njihov pristup problemu napuštanja škole sopstven i nije ujednačen u skladu sa definisanim politikama i izgrađenim sistemom.

Sažetak nalaza u školama

Prema izveštaju, za razliku od ODO-a, školama je bilo bolje u pogledu uspostavljanja i funkcionisanja timova za sprečavanje i reakciju na napuštanje škola i neupisivanje. Od 25 praćenih škola, 24 su sprovele AU 19/2012, imali osnovane timove, ali nisu svi praktikovali priručnike i instrumente za identifikaciju, tretiranje i upućivanje slučajeva koji su u opasnosti od napuštanja. Kao rezultat ovog pristupa, slučajevi su obrađivani i evidentirani na svoj način, ali ne prema instrumentima na osnovu kojih se stvaraju datoteke i podaci prenose u SRV/SUIO (uz neke izuzetke).

¹¹ Za više pogledajte: https://ëëë.childrights-ks.org/site/assets/files/1408/raporti_monitorues_mbi_funkcionimin_e_epr-bmsh_a5.pdf

Zaključci

Politike za sprečavanje, identifikovanje, tretiranje i upućivanje na slučajeve koji su u opasnosti od napuštanja i oni koji su napustili školu su prilično konsolidovane i sadržajne. MONT sa svojim partnerima i nedavno sa UNICEF ECMP-om uspostavili su dobro partnerstvo u izgradnji održivog i kvalitetnog sistema za rešavanje ovog problema. Dosadašnja podrška škola i ODO-a rezultirala je situacijom koja se ogleda u izveštaju. ODO i škole već znaju da bi ovi TSRNNŠ-i trebalo da budu operativni, jer su tokom ovog perioda ODO i neke škole nadgledani i podržani.

Da bi se ovaj sistem mogao primeniti kako se tvrdi sa AU i pratećim instrumentima, još uvek je potrebno raditi u školi, jer je izvor pokretanja akcija, ali i identifikovanja problema na terenu. Naravno, ODO moraju biti više usredsređeni na promovisanje međusektorske saradnje i koordinacije, jer su u slučajevima potrebe potrebne akcije i opštinske službe, koje su propisane važećim zakonom.

Uopšteno, na svim nivoima treba postojati istinska svest o ulogama, zadacima i odgovornostima potrebnim za osiguravanje uključivanja u kvalitetno obrazovanje.

Preporuke

Na osnovu situacije i potreba identifikovanih u školama i ODO-u, tvrdeći da jačanje mehanizama za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole i neupis, kao što imamo cilj utvrđen u Strateškom obrazovnom planu na Kosovu, navodimo sledeće preporuke .

Preporuke za školu:

- Direktori škola da vode računa o aktivnom i funkcionalnom radu tima za sprečavanje i reagovanje na neupisivanje u školama (TSRNNŠ);
- Nastavnici razredne nastave da pomognu u procesu ranog identifikovanja rizičnih slučajeva i da ih preusmeravaju TSRNN-u;
- TSRNNŠ da dokumentuje svoje aktivnosti, u fizičkom obliku (zapisnici sa sastanaka, spisi slučajeva) i online u SRV, u skladu sa instrumentima definisanim u priručniku;
- TSRNNŠ, u koordinaciji sa školskim organima, da promoviše njihov rad u smislu sprečavanja i efikasnog odgovora na napuštanje i rizične slučajeve;
- Direktori škola da održavaju savete roditelja i učenika aktivnim, kako bi uspostavili pravo partnerstvo u sprečavanju i reagovanju na napuštanje;
- Direktori škola treba da koordiniraju sa stručnim aktivima, ali i sa različitim vladinim i nevladinim partnerima za realizaciju dodatnih aktivnosti (debate, predavanja o razvoju obrazovanja i preprekama u kontekstu škola).

Preporuke za ODO:

- ODO treba da obezbedi da TSRNN na opštinskom nivou bude aktivan i funkcionalan u službi efikasnog rešavanja slučajeva koje su predložile škole, primajući odgovarajući doprinos drugih sektora (socijalna zaštita, zdravlje, bezbednost, itd.), u skladu sa specifičnostima posebnih slučajeva;
- ODO treba da integriše pitanje sprečavanja i odgovora na napuštanje u opštinski plan ili da izradi poseban akcioni plan na opštinskom nivou, kako bi se rešile prepreke u pristupu obrazovanju;
- ODO treba da obezbedi budžet za podršku aktivnostima tima na školskom nivou;
- ODO treba da identifikuje i koordinira sa partnerima iz civilnog društva radi podrške sprovođenju politika za rešavanje problema napuštanja škole;
- ODO treba da održava Savete roditelja i učenika aktivnim, kako bi se uspostavilo pravo partnerstvo u sprečavanju i reagovanju na napuštanje škole.
- Koordinator za sveobuhvatnost treba da se koordiniše sa TSRNNŠ u rešavanju problema napuštanja škole i neupisivanja u školu.

Preporuke za MONT:

- MONT treba da ojača TSRNNŠ na nacionalnom nivou;
- MONT, odnosno službe inspektorata treba da povećaju pažnju u nadgledanju sprovođenja nacionalnih politika protiv napuštanja škole;
- MONT treba da podrži ODO i škole za osnaživanje TSRNNŠ-a;
- MONT treba da nastavi koordinaciju sa svojim partnerima u rešavanju problema napuštanja i jačanju sistema za rano upozoravanje na napuštanje.

Aneks 3:

Okvir kriterijuma za kvalitet školskog učinka

NAČELA KKAP-a	OBLASTI UČINKA ŠKOLE				
	RUKOVODSTVO I UPRAVLJANJE	KULTURA I ŽIVOTNA SREDINA	NASTAVA I UČENJE	PROFESIONALNI RAZVOJ NASTAVNIKA	UČINAK UČENIKA
	KRITERIJUMI ZA PROCENU				
INKLUZIJA	1.1 Organi upravljanja su funkcionalni i efikasni u zastupanju interesa školske zajednice	2.1 Školski zgrada i prateći objekti su pristupačni, sigurni, zdravi i prijateljski	3.1 Škola obezbeđuje uključivanje učenika i roditelja u nastavnim aktivnostima	1.1 4.1 Uprava škole, u planiranje SRN-a, uključuje učenike, roditelje i nastavnike	1.1 5.1 Učenici izvršavaju svoje socijalne i građanske odgovornosti u učionici, u školi i u zajednici
RAZVOJ NADLEŽNOSTI	1.2 Škola se fokusira na stratešku orijentaciju razvoja kompetencija učenika	2.2 Škola svim učenicima pruža jednake mogućnosti za savladavanje kompetencija	3.2 Aktivnosti učenja omogućavaju diferenciranu podršku studentima u savladavanju kompetencija i razvoju potencijala	4.2 Praksa profesionalnog razvoja nastavnika je u funkciji razvoja kompetencija učenika	5.2 Postignuća i napredak učenika u savladavanju ključnih kompetencija ispunjava očekivanja koja su postavile UN
INTEGRISANJA NASTAVA I UČENJE	1.3 Stručni organi škole su funkcionalni i efikasni u primeni integrisane nastave	2.3 Radno okruženje i kultura škole su u funkciji integrisanog učenja i sprovođenja plana i programa	3.3 Sadržaji i nastavne aktivnosti su u funkciji integrisanog pristupa	4.3 Praksa profesionalnog razvoja nastavnika je u funkciji integrisane nastave	5.3 Postignuća i napredak učenika u savladavanju rezultata postavljenih za nastavne oblasti ispunjavaju očekivanja UN-a
AUTONOMIJA I FLEKSIBILNOST	1.4 Prioriteti razvoja škole odražavaju njenu viziju, potrebe učenika i rezultata samoprocene	2.4 Škola je objedinila praksu uključivanja celokupne školske zajednice u poboljšanje i održavanje fizičkog okruženja	3.4 Autonomija za planiranje izbornog plana i programa se efikasno koristi	4.4 Škola efikasno koristi svoje resurse za aktivnosti SRN-a	5.4 Učenici su angažovani u van-nastavnim aktivnostima
ODGOVORNOSTI I OBAVEZE	1.5 Rukovodstvo škole vodi i nadgleda sprovođenje SDP-a i obrazovnih politika	2.5 Škola pruža sigurno i podsticajno okruženje za realizaciju efikasnog učenja	3.5 Škola je angažovana za poboljšanje prakse nastave i učenja	4.5 Škola nadgleda uticaj SRN-a na poboljšanje kvaliteta nastave	5.5 Učenici su angažovani u upravljanju sopstvenim nastavom

Aneks 4:

Kontrolna lista za analizu rada timova za sprečavanje i reagovanje protiv napuštanja i neupisivanja

Opština:			
Škola:			
Funkcionisanje TSRNN,	Da	Ne	Komentari /Dokazi
Doneta je odluka na nivou škole o uspostavljanju TSRNN			
U odluci su definisane dužnosti i odgovornosti TSRNN-a, kao i odredbe koje stvaraju uslove za rad tima			
TSRNN je izradio plan rada			
Plan rada sadrži glavne aktivnosti za SRNN, rokove za sprovođenje aktivnosti i njihove nosioce			
Sastanci TSRNN održavaju se na tromesečnoj osnovi			
Identifikacija dece/učenika u opasnosti od napuštanja škole, oni koji su napustili školu ili oni koji nisu upisani u školu i upravljanje slučajevima	Da	Ne	Komentari /Dokazi
Postignuto je usaglašavanje škole /TSRNN za listu pokazatelja rizika			
Identifikacione karte učenika u riziku od napuštanja škole podeljene su razrednim starešinama			
Ažurirana je lista evidencije učenika u riziku od napuštanja škole			
Određeni su menadžeri slučajeva za učenike koji su izloženi riziku od napuštanja škole			
Proces upravljanja predmetima sledi 9 koraka navedenih u uputstvu TSRNN			
Upravljanje svakim slučajem prati pojedinačni evidencijski list, plan upravljanja slučajem, a za potrebne slučajeve referentni list sa pratećim obrazloženjima			
Praćenje transfera iz škole vrši se prema službenim procedurama i oblicima prelaska iz škole u školu (Da se slučajevi napuštanja ne bi pomešali sa slučajevima premeštaja)			
Strategije sprečavanja napuštanja na nivou škole	Da	Ne	Komentari /Dokazi
Praćenje pohađanja učenika u školi vrši se redovno			
Obaveštavanje relevantnih mehanizama za nepohađanje učenika u školu vrši se redovno			

Poštuju se procedure za transfer učenika iz jedne škole u drugu i obrnuto			
Mentori učenicima su mentori koje je imenovala škola			
Učenici dobijaju podršku u nastavi (dopunska nastava, dodatni časovi jezika, dopunski časovi, pomoć u domaćim zadacima itd.)			
Mere za olakšavanje prelaska između odeljenja i nivoa preduzimaju se svake školske godine			
Ostale strategije se sprovode u zavisnosti od slučajeva u riziku od napuštanja škole			
Dokazi o saradnji i rezultatima sa pružaocima usluga (Centar za socijalni rad, Centri porodične medicine, NVO, itd.) za upravljanje slučajevima učenika kojima preči napuštanje škole ažuriraju se u zavisnosti od slučaja			
Izveštavanje	Da	Ne	Komentari /Dokazi
Izveštavanje u Modulu Sistema ranog upozoravanja (SRU) vrši se na vreme i prema procedurama definisanim ovim Modulom (SUJO - SRU)			
TSRNN-ovi izveštaji o radu se ažuriraju u svakom nastavnom/polugodišnjem periodu			
<i>Izveštaji sadrže dovoljno informacija o radu TSRNN-a (o identifikaciji dece koja ne pohađaju školu, koja su u opasnosti od napuštanja škole; upravljanje slučajevima i uspesima na nivou škole i sa partnerima)</i>			
Izveštaji za ODO, MON i IO sadrže dovoljno informacija prema sistemu ranog upozoravanja i prema specifičnim zahtevima			

Aneks 5:

Obrazac sa listom pitanja prema relevantnim pokazateljima za sprečavanje i reagovanje na napuštanje i neupisivanje škole

Lista pitanja prema relevantnim pokazateljima					
Škola: _____; Opština: _____				Datum: _____	Inspektor _____
Br.	Pitanje/ zahtev	Glavne naglašene tačke	Potpitanja	Glavne naglašene tačke	Komentari
1.	Kako funkcioniše TSRNN u vašoj školi? Koja su glavna dostignuća?		<i>Postoje li poteškoće? Ako je odgovor da, koje su one?</i>		
2.	Koliko je sastanaka tim održao ove, a koliko prošle godine?		<i>Da li postoje zapisnici o učešću?</i>		
3.	Da li koristite Priručnik za školske timove o sprečavanju i reagovanju na napuštanje i neupisivanje u obavezno obrazovanje. (MONT, UNICEF, ECMI decembar 2014. godine, već revidirano u skladu sa AU 08/2018))		<i>Da li postoje poteškoće u razumevanju uputstava i korišćenju instrumenata prema uputstvu?</i>		
4.	Kakvo je vaše iskustvo u korišćenju Modula Sistema ranog upozoravanja?		<i>Kako se podaci koriste za usmeravanje daljeg rada?</i>		
5.	Da li ste imali slučajeve napuštanja sa kojima se tim bavio?		<i>Ako je odgovor da, koliko slučajeva? Koji su bili razlozi za napuštanje? Koliko je postignuto da se vrate u školu?</i>		
6.	Da li ste imali slučajeve neupisivanja dece koje je tim tretirao, deca školskog uzrasta u oblasti pokrivenosti vaše škole?		<i>Ako je odgovor da, koliko slučajeva? Koji su bili razlozi za neupisivanje? Koliko ih je i kako se uspelo da se upišu?</i>		
7.	Da li postoje slučajevi kod dece/ učenika koji imaju problema sa prevozom ili ga je opština dobro organizovala?		<i>Kako se pomažu u slučajevima kada nema regulisanog prevoza?</i>		

Lista pitanja prema relevantnim pokazateljima					
Škola: _____; Opština: _____				Datum: _____	Inspektor _____
Br.	Pitanje/ zahtev	Glavne naglašene tačke	Potpitanja	Glavne naglašene tačke	Komentari
8.	Da li ima dovoljno bezbednosti za učenike na putu do i iz škole?		<i>A u školi da li ima indikacija za nasilje? Ako je odgovor da, u kakvim odnosima?</i>		
9.	Da li se povećava uključivanje dece u predškolsku nastavu?		<i>Ako je odgovor da, koliki je porast i kao rezultat čega (koje radnje)?</i>		
10.	Kako se inkluzija učenika odražava u procesima nastave?		<i>Koje su prakse identifikovanja i rada sa učenicima sa posebnim potrebama?</i>		
11.	Da li sprovodite protokol za sprečavanje i upućivanje nasilja u škole		<i>Da li koristite modul za incidente i didaktičke priručnike za prevenciju nasilja?</i>		
12.	Da li imate neocenjene učenike na kraju prethodne godine?		<i>Ako je odgovor da, zašto, koji su razlozi? Kako se prijavljuju i koje su radnje preduzete da bi im se osiguralo učenje?</i>		
13.	Drugo (ubacite pitanje)				

Aneks 6 :

Pravni okvir, obrazovna politika i druge reference korišćene za izradu modula

Skupština Republike Kosovo. (2019). ZAKON BR. 06/L-084 O ZAŠTITI DETETA. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20844>

Skupština Republike Kosovo. Zakon o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo, Zakon br. 03/L-068. Službeni list Republike Kosovo /br. 30/15. Juna 2008, Priština. <https://gzk.rks-gov.net/actdetail.aspx?Actid=2543>

Skupština Republike Kosovo. Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, Zakon br. 04/L-032. Službeni list Republike Kosovo/ br. 17/16. Septembra 2011, Priština. <https://gzk.rks-gov.net/actdocumentdetail.aspx?Actid=2770>

Skupština Republike Kosovo. Zakon o inspektoratu obrazovanja u Republici Kosovo, Zakon br. 06/L-046. Službeni list Republike Kosovo/br.13/10 avgusta 2018, Priština. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=17744>

Mehmeti, S., Boshtrakaj, L., Bitiki, L. Zilfiu, H. i Potera, I., (2018). Prva iskustva u proceni školskog učinka na Kosovu. Kosovski pedagoški institut. Priština. <http://ipkMASHT.rks-gov.net/ep-content/uploads/2015/11/Raporti-Pervojat-e-para-ne-vleresimin-e-performances-se-shkolles.pdf>

Mehmeti, S., Zilfiu, H., Potera, I., Buleshkaj, O. i Lehner-Stift, U. (2016). Priručnik za obezbeđivanje kvaliteta u školi. Evropska unija - u okviru projekta bratimljenja za Kosovo.

Ministarstvo obrazovanja i nauke. (2021). Dinamični plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja (2021).

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije i Kosovski pedagoški institut. (2016). Okvir za obezbeđivanje kvaliteta školskog učinka na Kosovu. PIK, Priština. <http://ipkmasht.rks-gov.net/kriteret-dhe-treguesi-e-cilesise-se-performances-se-shkolles/>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (04/2017). Administrativno uputstvo br. 04/2017: Procena učinka u obrazovnim institucijama. Priština. <http://masht.rks-gov.net/uploads/2017/08/4-2017-ua-vleresimin-e-performances-se-institucioneve-arsimore-ne-arsimin-parauniversitar-rotated.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2014a). Jednake mogućnosti za obrazovanje za sve, Priručnik za školske timove o sprečavanju i reagovanju na napuštanje škole i neupisivanje u obavezno obrazovanje. (MONT, UNICEF, ECMI)

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2014b). Jednake mogućnosti za obrazovanje za sve, Priručnik za opštinske timove za sprečavanje i reagovanje na napuštanje škole i neupisivanje u obavezno obrazovanje. (MONT, UNICEF, ECMI)

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2015). Strategija obezbeđivanja kvaliteta za preduniverzitetsko obrazovanje na Kosovu 2016-2020. Priština. <http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/12/ka-strategi-final-shkip.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2015). Administrativno Uputstvo br. 19/2015, o sistematizaciji učenika koji su migrirali iz školske 2014/2015 <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/ua-19-2015>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2016). Administrativno Uputstvo br. 1/2016, za utvrđivanje uslova, kriterijuma i procedura za organizovanje dopunskog obrazovanja za repatriране učenike <http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/01/ua-masht-nr-01-2016>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2016a). Strateški plan obrazovanja na Kosovu 2017-2021. Priština.http://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/20161006-psak-2017-2021_1.pdf

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2016c). Administrativno Uputstvo br. 24/2016: o obezbeđivanju kvaliteta u preduniverzitetskom obrazovanju. Priština.<http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/12/rotatedpdf180.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2018). Administrativno Uputstvo 08/2018 o uspostavljanju i jačanju timova za sprečavanje i reagovanje na osipanje i neupisivanje u preduniverzitetsko obrazovanje <https://masht.rks-gov.net/uploads/2018/06/8-ua-masht-nr-08-2018-per-themelimin-dhe-fukizimin-e-ekipeve-parandalimdhe-kbmnapu.pdf>

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2019). Plan rada protiv napuštanja škole i neupisivanja (2019 - 2020).

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije. (2017). Rezime izveštaja o nalazima praćenja i mentorstva ODO-a i škola u vezi sa funkcionisanjem TSRNN-a. https://vvv.childrights-ks.org/site/assets/files/1408/reporti_monitorues_mbi_funkcionimin_e_eprbmsh_a5.pdf

Ministarstvo rada i socijalne zaštite. (2010). STRATEGIJA I AKCIONI PLAN ZA SPREČAVANJE I ELIMINISANJE DEČIJEG RADA NA KOSOVU 2011 - 2016. http://vvv.krieministri-ks.net/repositori/docs/STRATEGIJA_DHE_PLANI_I_VEPRIMIT_PER_PARANDALIMIN_DHE_ELIMINIMIN_E_PUNES_SE_FEMIJEVE_NE_KOSOVE_2011_-_2016.

Ministarstvo unutrašnjih poslova (2017). Strategija za održivu reintegraciju repatriiranih lica na Kosovu (2018-2022). <https://krieministri-ks.net/documents/strategija-shteterore-per-riintegrim-te-kendrueshem-te-personave-te-riatdhesuar-ne-kosove-2018-2022/>

Međunarodna organizacija rada (ILO). (2011). KORAKI ILO-IPEC ZA UKLANJANJE NAJZBILIJIH OBLIKA DEČIJEG RADA NA KOSOVU. https://vvv.ilo.org/vcm5p5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/ecms_168280.pdf

Centar za obrazovanje Kosova/ KEC / (2019). Priručnik za rezimiranje dobrih praksi mirnog rešavanja sukoba među vršnjacima u školama.

Vlada Republike Kosovo. (2013). Uredba VRK- br. 21/2013 o protokolu za sprečavanje i obraćanju nasilja u ustanovama preduniverzitetskog obrazovanja. <https://masht.rks-gov.net/uploads/2016/06/udhezuesi-final-1.pdf>

Vlada Republike Kosovo. (2015). Uputstvo za sprovođenje Uredbe VRK- br. 21/2013 o protokolu za sprečavanje i obraćanju nasilja u ustanove preduniverzitetskog obrazovanja. <http://kec-ks.org/vp-content/uploads/2016/05/Udhezuesi-Final.pdf>

Hiseni, H. (2011). Sprečavanje nasilja u školama. Centar za obrazovanje Kosova - KEC.

Asocijacija kosovskih opština (2017). Priručnik za upravljanje obrazovanjem u opštinama. Treće izdanje. Priština.

Asocijacija kosovskih opština (2015). Strateški plan AKO 2016-2020 (nacrt). <http://komunat-ks.net/uploads/2017/01/Strategija-e-AKK-se-2016-2020.pdf>

Pedagoški institut Kosova (2014). Deca van škole - Osnovna studija o praksama sprečavanja i reagovanja zbog napuštanja škole i neupisa u školu.

Pedagoški institut Kosova. (2016d). Vodič za spoljnu procenu školskog uspeha. PIK, Priština. <http://ipkmasht.rks-gov.net/udhezuesi-per-vleresimin-e-atherm-te-shkolles/>

„Kosovska inicijativa za integraciju KOSINT 2020“. (2019). Tematski izveštaj o razlozima koji utiču na napuštanje učenika iz zajednica Roma, Aškalija Egipćana. https://kosint2020.net/site/assets/files/1457/arsiet_ke_ndikojne_ne_braktisjen_e_shkollimit nga_nkenesit_e_komuniteti_rom-ashkali_dhe_egjiptian-1.pdf

